Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FORTIDS VEJE

HISTORISK LÆSNING

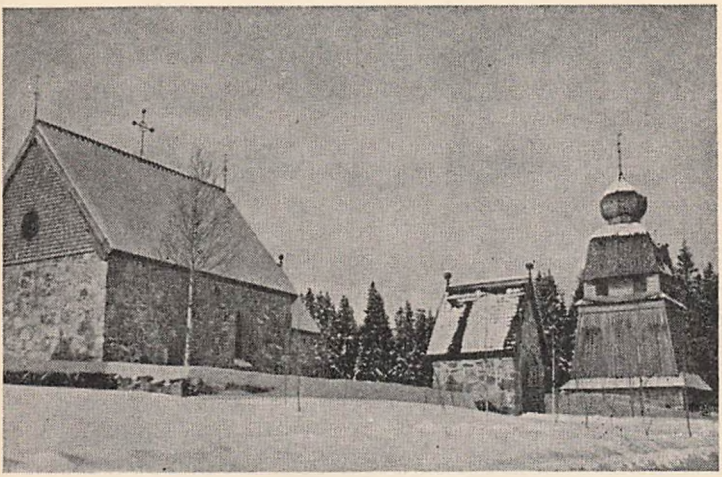

Gammel Landsbykirke med fritstaaende Klokketaarn.
Findes paa Murberget i Härnösand.

REDAKTION HAL KOCH

Der var engang - og en Gang til. — Peter Wieselgren. — En Aalborgbisp. — Sofja Perovskaja. — Bag Kapløbet til Sydpolen.

DET DANSKE FORLAG

»FORTIDS VEJE« 7. AARGANG NR. 1 - SEPTEMBER 1948

FORTIDS VEJE

HISTORISK LÆSNING

REDIGERET AF
HAL KOCH

VII

DET DANSKE FORLAG - KØBENHAVN

1948
DET DANSKE FORLAG . VESTRE BOULEVARD 47 . KØBENHAVN V

PEDERSEN & LEFEVRE KØBENHAVN V

DER VAR ENGANG — OG EN GANG TIL

Af Redaktionssekretær *Knud F. Levison.*

Paa Basis af gamle Breve fra og til Karl den 12. vises, hvorledes Historien gentager sig.

Alting gentager sig. Det er en gammel Erfaring. Undertegnede havde i 1944—45 den Ære og Glæde at arbejde i den svenske Stats Tjeneste paa Landsarkivet i Härnösand, hvor jeg bl. a. fik Lov til at oversætte og registrere gamle Papirer og Breve, et uhyre svært, men samtidig uhyre interessant Arbejde. Blandt disse var ogsaa en Samling Breve sendt af Landshøvdinge (Amtmænd) fra det nordligste Sverige til Kongen (i hans Fravær Rigsraadet) angaaende Landets Vanskeligheder med Hensyn til Folkets Forsyning med Levnedsmidler, angaaende Krigen med Naboerne og meget andet. I vor Rationeringstid kan vi maaske have ganske godt af at se lidt af, hvordan man havde det dengang.

*

Vi er i Aaret 1714 i Svensk Norrland. Landshøvdingen hedder *Anders Ramse*, og Amtet bestaar af det nordlige Sverige og det nordlige Finland tilsammen, — Landet er efter vore Begreber meget svagt befolket i vore Dage, men i de Tider endnu mindre. Västernorrlands län har i Dag 12 Indbyggere pr. Kvadratkilometer, Norbottens län 2, Österbottens (i Finland) godt 2... sammenlign Danmarks gennemsnitlige Befolkning i Dag paa 92 pr. Kvadratkilometer. Det er »Den store nordiske Krig«s Tid, Sveriges Heltekonge Karl den 12. er Kongen, — lige saa beundret og elsket som vor Christian den 4. hundrede

Aar tidligere og lige saa farlig for sit Lands Fremtid. Karl den 12. sidder i det Herrens Aar 1714 endnu i Tyrkiet efter det forfærdelige Nederlag mod Russerne ved Poltava i 1708.

Og nu hører vi Landets Stemme. Landshøvding Ramse skriver den 20. Januar 1714 til Rigsraadet:

»Jeg er nu i Gang med at eksercere med Borgerne og oprette Magasiner, men vi savner Geværer og Ammunition, som jeg før har bedt om at faa, og da jeg selv har maattet flygte (for de fremtrængende Russere i Finland), er jeg blottet for alt og kan altsaa ikke lægge ud« ... Højst apropos tilføjer han mildt bebrejdende: Har for øvrigt ikke længe faaet nogen Løn for mit Arbejde i Kongens Tjeneste.

Den — endnu dog ubestemte — Fare nærmer sig. Det fremgaar af et Brev fra samme Afsender til samme Modtager, dateret Piteå 17. Februar:

Af et Brev fra Borgmester og Raad i Torneå erfarer vi, at Borgerskabet i Borgå er flygtet og nu — blottet for alt — opholder sig i Torneå uden Mad og Penge (Borgå ligger i Finland, Torneå er som bekendt Grænsebyen til Sverige, paa den svenske Side af Elven ligger Haparanda).

Den 24. Februar kommer Efterretning om det ulykkelige Slag ved Storkyro den 19. — man havde jo ingen Radio den Gang. Landshøvdingen anmoder Regeringen om Geværer og Ammunition til 2000 Mand, idet man frygter for, at Russerne skal gaa over den botniske Bugt ved Umeå. Han oplyser, at han har etableret Vagt allevegne. Den 26. skriver han, at han har anmodet en Del afskedigede Officerer, som tilfældig er i Egnen, om at overtage Kommandoen, men beder samtidig om Understøttelse til dem, da de intet har at leve af.

Den 7. Marts meddeler han i et nyt Brev til Rigsraadet, at han har udskrevet alt dueligt Mandskab fra 18. til 30. Aar, hvortil maa bemærkes, at han karakteriserer en væsentlig Del af dette Mandskab som »kun egnet til Forsvar af eget Hjem«. Han beordrer, at der holdes Vagt ved Torneå, hvorover der kan frygtes Indfald ad Land, og ved Umeå, hvortil man maaske kan vente Fjenden ad Søvejen pr. Skib i Tøvejr eller til Fods over Isen, hvis det bliver Frost. Endnu engang forlanger han Geværer og Krudt.

Den 17. Marts kommer den Jobspost, at Fjenden har taget Byerne Vasa (de svenske Kongers Stamby), Gl. Karleby og Kemi, alle i Finland, det sidstnævnte Sted har de forsøgt at paalægge Lapperne Skat. »Nu maa der gøres noget,« skriver han.

(Angaaende dette med at paalægge Lapperne Skat, maa vi her indskyde et lille »Sidespring«. Andetsteds i de gamle Breve fra 16—1700erne klages der ofte fra Landshøvdinger over, hvordan man egentlig skal bære sig ad med at faa Skat af de i det nordligste Sverige boende Lapper, der driver rundt i Fjeldene med deres Ren-Hjorde. Naar der er Skatteopkrævere i Nærheden, gaar de med al deres Ejendom, altsaa Telt og Rener, over Grænsen til Norge, og kommer der norske Opkrævere, forsvinder de paa samme Maade til Sverige. At Russerne skulde have haft mere Held i deres tilsvarende Bestræbelser i Nord-Finland, er derfor ikke videre sandsynligt).

*

Den 19. April afsender han Meddelelse om, at Russerne nu staar ved de finske Byer Bjørneborg og Christina, hvor de samler Tømrere til at bygge Skibe.

Den 6. Maj skriver han, at han holder det indkaldte Mandskab til Generalens Raadighed, nemlig det ordinære Regiment ved Umeå, men den udskrevne Almue for sig. Øjensynlig har man opfordret ham til at slaa Lejr paa et Sted, hvorfra man kunde være paa ethvert udsat Sted paa kort Tid, for han polemiserer mod den Tanke, idet han skriver: »Da Amtet er 70 Mil langt (4—500 Kilometer, og man havde jo ingen Jernbaner den Gang), kan jeg ikke have alle paa een Plads, hvorfra de med 48 Timers Varsel vilde kunne forsvare ethvert Punkt. Desuden vilde jeg ogsaa derved totalt blotte Lenet for Mandfolk, og der er jo ogsaa andet Arbejde, der skal gøres.«

I et Brev den 9. Juni gentager han, at han ikke har faaet sin Oberstgage for 1713 og tilføjer lidt bittert: »Har overhovedet siden 1700 kun faaet meget lidt af min Løn.«

I Dagene derefter kommer der et Brev fra Kongelig Majestæt, hvori gives den trøsterige Meddelelse, at der vil blive stationeret et Krigsskib udfor den nordlige Kyst for at holde Fjenden borte, og foranlediget heraf hjemsender han saa Mandskabet paa nær 100 Mand, lige netop nok til at være Vagt (Brev af 30. Juni). For at spare indkvarterer han derefter dette Vagtmandskab hos Befolkningen, men da der stadig ikke sker noget, skriver han igen (19. August), at hvis disse Soldater skal ernæres af Amtet, hvor de er uden Tilskud fra andre Egne, kommer Amtets Beboere til at sulte.

*

Nu tilspidser Situationen sig. Den 12. August kommer der Flygtninge fra Vasa pr. Baad, og de beretter, at Russerne indhentede nogle af Flygtningebaadene og plyndrede dem og beholdt Baadene, men lod Personerne slippe

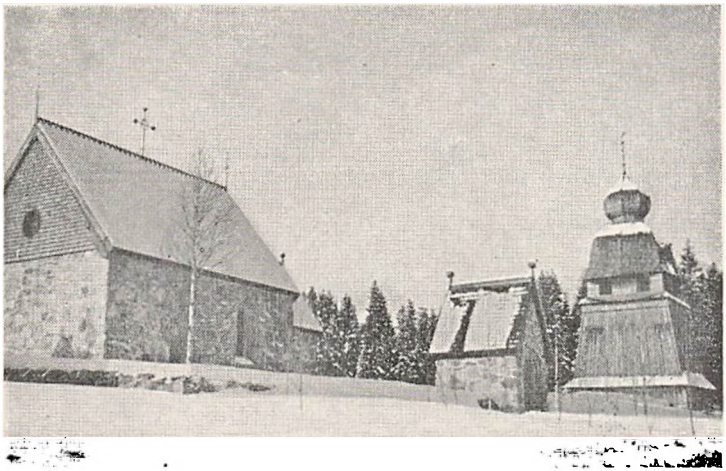

Gammel Landsbykirke med fritstaaende Klokketaarn.
Findes paa Murberget i Härnösand.

af Sted. I Brev af denne Dato meddeler Anders Ramse, at Flygtningene har set, at Russerne er i Besiddelse af 50 Galejer og 160 finske Baade. Russerne havde spurgt dem om Vesterbottens Forsvarsforanstaltninger.

Han tilføjer: Folk er bange for at afsende deres Skibe, førend det førnævnte lovede Skib, der skulde vaage over Skibsfarten, virkelig er kommet (hvoraf man altsaa kan gætte, at det ikke var kommet trods Løfterne).

Og saa kom altsaa Russerne. Den 18. September kan Landshøvdingen melde i et Brev, at nu er Russerne gaaet i Land: Vi havde desværre kun tolv Skud pr. Mand ... mere siger han ikke, men det er vist let nok at forstaa, hvad han mener, og saa i et Brev af 21. samme Maaned, altsaa kun tre Dage efter det foregaaende, specificerer han det skete: Den 18. ds. fik jeg at vide, at Russerne var i Anmarch. Jeg samlede alle Poster, men kunde trods

Indkaldelse for 14 Dage siden ikke samle mere end 270 Mand. Russerne tog Umeå-Borgernes Skibe, som laa fuldtlastede i Byens Havn for at skulle være sejlet til Stockholm. Kronens to Skærgaardsbaade drog sig op ad Elven, skød saa længe de havde noget at skyde med, hvorpaa Mandskabet gik i Land og satte Ild paa Baadene. I tre Kolonner marcherede Fjenden mod Byen, hvorfor jeg beordrede Kaptajn Bohm — for at han ikke skulde blive afskaaret — at trække sig tilbage og forsvare Adgangen til Nordmaling Sogn. Umeå blev brændt ned. Dagen efter forsvandt Russerne med deres Bytte. (Brevet er afsendt fra Nordmaling.)

Den ved Storkyro slagne finske Hær er imidlertid gaaet nordpaa gennem Finland og ankommer nu til det nordlige Sveriges Grænse. Den 7. Oktober beretter Ramse, at ... »General Armfelt er nu ankommet med Resten af sin Hær til Torneå, de fleste næsten uden Klæder paa Kroppen« — altsaa en ny Byrde.

Den 16. December beretter han i et Brev til Rigsraadet om den »ubeskrivelige Glæde«, der hersker ved Efterretningen om Kongens Hjemkomst. Man stiller sig en Smule tvivlende, dersom de ellers bragte Skildringer om Nød og Savn passer med Virkeligheden. De passer i alt Fald godt med det næste Brev, som afgaar fra Landshøvdingen den 4. Januar 1715, og hvori han skriver:

»Jeg har konfereret med General Armfelt angaaende Befolkningens og Hærens Ernæring. Assessor Frisius foreslaar, at Hæren skal tage Korn, hvor saadant foreligger, at Dyrene skal slagtes, og at Flygtningene skal fjernes. Hertil maa jeg bemærke, at Hæren allerede har ruineret 4 Sogne, saa at Befolkningen hverken har til Brød eller til Udsæd, og selv alt, hvad her er af Hø, er dog ikke nok til Hærens Heste. Jeg ser gerne, at de 8000

Flygtninge, som er her, forlader os, men hvor skal de sendes hen?«

Den 9. Marts er man naaet saa vidt, at Landshøvdingen kan oplyse, at han har anstillet Forhør i Anledning af, at Regimentets Pengekasse blev plyndret under Russernes Indfald i Umeå... men han oplyser ikke ved samme Lejlighed, hvad Resultatet af denne Undersøgelse blev. Dagen efter melder han om et uventet Anfald af Russerne ved Torneå. Under Kommando af Major Klyman holdt nogle Bønderkarle Stand i en Bondegaard, indtil Russerne skød Gaarden i Brand over Hovedet paa dem, men de havde dog faaet skudt en Snes Russere forinden. Byens Kirkeklokke blev reddet til Luleå. Men nu ligger Torneå helt aaben for Fjenden.

Den 17. Marts et Nødskrig: Landshøvdingen anmoder om, at Folk vil lave Pelse og Strømper til Flygtningene. En Del af de fattigste af Finnerne har faaet noget, men da ingen af dem har noget at betale med, beder han om, at Udgiften maa blive afkortet i Giverens Skat. I et nyt Brev den næste Dag skriver han, at nu er al Føde ved at slippe op. Kvæget er saa magert, at det er utjenligt til Menneskeføde. Saavel Hæren som länets Befolkning staar nu overfor den rene Undergang, saafremt der ikke kommer Undsætning. I et tredje Brev af 30. August meddeler han, at den finske Hær nu har været i denne Egn i 11 Maaneder, og hvis det varer Maaneder endnu, bliver der Hungersnød.

Et halvt Aar senere — 18. Januar 1716 — svares der paa en Forespørgsel om Korn, Fourage o. s. v., at her findes *intet*, og at — rent bortset fra Glæden over Kongens Ankomst til Skåne — maa det siges, at nu har den finske Hær udsuget Egnen i 16 Maaneder.

Nu gaar selv Landshøvdingen ud paa det umulige, —

ogsaa han vil have Skat af Lapperne. I en Skrivelse af 7. Februar foreslaar han, at enhver Lap, som ejer over 100 Rener, skal afstaa et Par Stykker, men han fralægger sig selv at beslutte dette, da han ikke vil have noget Ansvar for, at »dette flygtige Folk finder paa at stikke af til Norge«. Alle er nu indruleret i Hæren, selv Postvæsnet har kun nogle Drenge til Hjælp.

Ved Sommertid maa saa den finske Hær være afmarcheret. I alt Fald skrives den 12. September: Siden den finske Hærs Afmarch har vi intet hørt om Fjenden, bortset fra at 15 Russere har været i Land ved Nordmaling og bortført en Mand. I Finland staar det derimod øjensynligt galt til, — den 18. Oktober meldes om Ankomst af Flygtninge i Hobetal, Mænd, Kvinder og Børn. Fred er der dog ikke, i to Breve af 14. December og nærmere specificerende af 16. Januar 1717 meldes om et Anfald paa Torneå, hvor »500 Russere rykkede frem forbi Byen, 300 angreb ved Grænsen, men 300 Almuesmænd, som stod her, slog dem tilbage, — paa Flugten plyndrede Russerne Torneå. Vi forfulgte dem og eroprede 27 Læs Plyndringsgods. Lige saa godt gik det ved Calix, Luleå og Piteå. Havde vi haft Rytteri, var de ikke sluppet saa billigt. To Kompagnier af Wiborgske Ryttereregiment og tre af Østerbottens Infanteriregiment er gaaet nordpaa for at være rede, om der skulde følge noget efter.« Den 24. staar der en ny Kamp ved Calix. Han beder om Forsyninger. Alle Roder (i den militære Inddeling) er besat undtagen i Calix og Torneå, hvor hele Befolkningen enten er slaaet ihjel eller flygtet op i Bjergene.

Den 20. Februar kommer det Jobsbudskab, at Quarken (det smalleste Sted af Farvandet mellem Sverige og Finland) er tilfrosset, — der er seks Tommer Is. Der er

Fare paa Færde, skriver han. Det Mandskab, vi nu har, er ikke meget værd. Generalmajor Vicelandshøvding Cronberg er konstitueret Landshøvding, da Anders Ramse er sat fra Bestillingen, fordi han beskyldes for at være Skyld i de daarlige Forberedelser.

At det er en ny Mand, der skriver, forandrer dog ikke Brevenes Udseende. Den 9. Marts skriver Cronberg: Folket lever nu af Bark- og Halmstampebrød. Vi maa snarest have Korn til Udsæd.

Heller ikke de Tider var fri for en sort Børs. Cronberg skriver den 22. August: »Mange af Befolkningen sejler til andre Havne og sælger — udenom Toldvæsnet — Tobak og Salt og faar Tjære i Stedet. Borgerskabet i Byerne klager over, at Handelen tages fra dem.«

Et Par Dage efter skriver han, at han nu ikke mer kan holde Vesterbotten-Regimentet paa fuld Styrke, der er kun Oldinge og Enker tilbage her i Egnen[1]). Saa hjælper det naturligvis heller ikke paa Tilstanden, at Regimentskvartermesteren, som skulde betale Regimentets Tøj, da han havde faaet Pengene, 3116 Daler S. og 2000 Daler, stak af med alle Pengene.

Den 2. Januar skriver han, at der melder sig ingen til at overtage Statens forladte Gaarde, og en Maaned senere, at kun en Tredjedel af Agerlandet vil kunne besaas i Aar. De forladte Ejendomme tæller 425 Ildsteder.

At saa yderligere Landshøvdingen den 19. Marts 1717 bemærker, at hans Embedsbolig (Residensen) er ubeboelig, nævnes for Fuldstændighedens Skyld. Han antyder, at den kan gøres nødtørftigt i Stand for 1400 Daler, og naar man sammenligner denne Sum med de Penge, der var Tale om for at ekvipere et helt Regiment, har

[1]) Ved et Forsøg paa Rekrutering i Torneå mødte der overhovedet ikke et eneste Mandfolk.

der jo nok ikke været mere end selve den ydre Skal af Residensen tilbage, maaske knap nok det.

*

Alt dette er jo blot et Par Udpluk af en Tids og en Egns Historie, som jeg tilfældigt fik et vist Indblik i, og som særligt var interessant, fordi man jo i Reglen faar Historien at se fra sit eget Lands Side, medens det her var fra den modsatte Side. Man siger, at »Tiden forandres og vi med den«, og det er vel ogsaa Sandhed. Men man kan ogsaa om dette bruge en Talemaade, der siger det modsatte: »Der er intet nyt under Solen«. Mennesket er det samme, selv om Tid og Sted forandres; i det Store og Hele er der i al Fald ikke ret megen Forskel, selvom der er et Par Aarhundreder imellem.

Knud F. Levison, cand. jur., Redaktionssekretær ved Aalborg Stiftstidende, skriver hver Dag en lokal Spids under Mærket *Dan*. Har udgivet en Digtsamling *Unge Sange* i 1914, i 1941 en Artikelrække om Danmarks Historie, en Del Jubilæumsbøger, f. Eks. om Aalborg Elektricitetsværk, »Det hvide Lys over Himmerland« (1947), en Mængde Sange, f. Eks. Landeplagen *Nattevagt* i 1937, — kalder sig som Forfatter *Svend Frisk*, har desuden en Roman-Forfattervirksomhed, der foregaar anonymt.

PETER WIESELGREN

Af Pastor emer. *H. Hansen.*

Banebryderen for Afholdsbevægelsen i Sverige, Peter Wieselgren fødtes d. 1. Oktober 1800 i Vislanda Sogn, 3½ Mil vest for Vexiö. Faderen Jonas Jonsson var Gårdbruger; han var en velbegavet og håndsnild Mand, havde selv lavet alt sit Bohave; han var munter og ordsnild og kappedes tidt med sin gode Ven, Stedets Provst Hyltheníus, om at lave Ordspil. Moderen Elin Ingemarsdotter havde fra sit Hjem fået en alvorlig kristelig Påvirkning; hun fordømte Kortspil og Dans, og hun tog Tjenestekarlens Spillekort og kastede dem paa Ilden. Faderen lod gerne, som han ikke vidste af det, når Børnene og Tjenestefolkene var listet bort for at danse hos Naboerne.

Hjemmet havde et tydeligt kristeligt Præg; der blev læst højt i Biblen; der blev sunget Morgen- og Aftensalme, og Lørdag Aften holdtes altid en Andagt, hvor man læste næste Dags Tekster og sang en Salme. Der blev altså tidligt lagt Frø til et Troesliv i Drengens Sind, og det groede i ham. Da han var 9 Aar, havde han en mærkelig Oplevelse; som han en Dag gik og fejede Gulvet i Stuen, blev han grebet af en stærk Bevægelse, saa han måtte springe ind i et lille Kammer ved Siden af Stuen og bede til Gud om sine Synders Forladelse, og han aflagde det Løfte til Gud, at han aldrig mere vilde være gnaven.

Det var altid en Glæde og en Højtid for Peter, når

Provsten kom på Husforhør; her kunde han få Forklaring på mange Ting, og han kunde glimre ved sine Kundskaber. Provsten tilskyndede da også Forældrene til at lade den kvikke Dreng studere.

En Dag — det var den 4. September 1811 — blev han da sammen med en Kasse, der indeholdt de nødvendigste Klædningsstykker og en Del Proviant, anbragt bag i Faderens Vogn; Faderen og Provsten tog Plads på Sædet, og så agede de til Vexiö og fik ham ind som Elev på Gymnasiet der.

Livet på Skolen var meget forskelligt fra Livet i hans Hjem. Han var i flere Måder glad ved Skolen; han fik Næring for sin Kundskabstrang; men han blev, siger han selv, »afvænnet fra det guddommelige Ord«, han mødte tidt åbent udtalt Vantro, og Religionsundervisningen var afgjort rationalistisk. En Aften i 1815 kom han til at høre to Præster, som begge var stærkt berusede, udtale Bespottelser mod Kristus.

Men han mødte dog også andre Toner. På Gymnasiet samledes en lille Flok af Ynglinge, som var kristeligt vakte, og en ung Præst ved Navn Hyltengren stod som Leder iblandt dem. I Påsken 1819 fik Wieselgren Lejlighed til at være noget sammen med Hyltengren på Tomandshånd, og han blev dybt grebet af hans Alvor; »han var mere lik Kristus än både jag och andre, som jag kände«, siger Wieselgren om ham.

Efter Samværet med Hyltengren kom der en Tid med stor indre Uro for Wieselgren; han gik tidt ud på Klipperne udenfor Vexiö for at bede i Ensomhed; sammen med nogle af Kammeraterne begyndte han at læse i Ny Testamente; de læste det meste på Græsk, både for at dygtiggøres i Græsken og for ikke at bemærkes for meget af de andre. De lovede hverandre at afholde sig fra spiri-

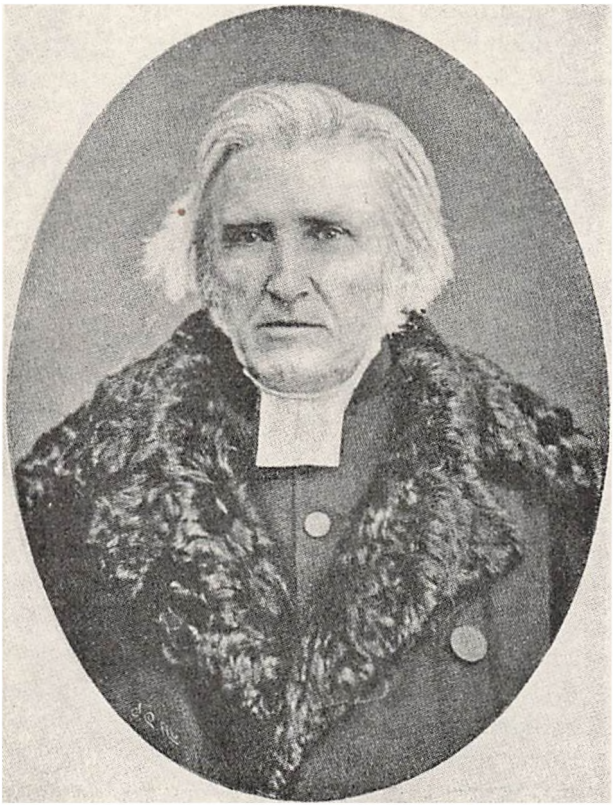

Peter Wieselgren.

tuose Drikke; her møder vi altså den første Spire til Afholdsforeningerne, og det var en akademisk Forening.

Det var Wieselgren, der havde fremsat dette Krav om Afhold. Han havde Afsky for Brændevin efter en Oplevelse i Barndomstiden; da havde en Tjenestekarl en Gang, da de var ene hjemme, med Magt hældt »julbrænnevinet« i Halsen på ham. Mod Slutningen af hans Gymnasietid

i Vexiö hændte der noget, som yderligere skærpede hans Blik for Brændevinens fordærvende Magt. En ung Bonde Elias Lilja blev henrettet, fordi han i en Rus havde myrdet sin Kone, da hun formanede ham til at afstå fra Drikkeriet. Wieselgren så ham, en meget smuk, ung Mand, sidde sammenkrøben i et Vindu i Fængslet i Vexiö; han blev kendt med ham og fandt ham gennemrystet af den dybeste Anger over sin frygtelige Udåd.

I 1820 blev han Student og kom til Lunds Universitet. Blandt Lærerne her var Esajas Tegnér, som havde stor Indflydelse og var meget afholdt af Studenterne; Wieselgren følte sig også »förtjusat« af ham, men han forargedes tidt over Tegnérs dristige og stundom letfærdige Skæmt.

Wieselgren studerede Historie og Litteratur og var meget flittig; blandt Kammeraterne sluttede han sig især til Paul Gabriel Ahnfeldt, en skånsk Præstesøn, der var et Par År yngre end Wieselgren, og mellem dem knyttedes et Venskab, der varede Livet igennem. De var begge flittige Kirkegængere og søgte deres Opbyggelse hos »gamle Schartau«, Ophavsmanden til den schartauanske Bevægelse, der i høj Grad har præget Kirkelivet i Syd- og Vest-Sverige; hans Forkyndelse var stræng, alvorlig og med megen Vægt på den rene Lære.

Tegnérs Forflyttelse til Vexiö Bispestol i 1824 fremkaldte visse Forskydninger i Professoraterne i Lund, og der var Tale om, at Wieselgren, så ung han var, skulde være Docent i østerlandsk Filologi; i så Fald skulde han have et Ophold i Forasien for sin videre Uddannelse; men det blev ikke til noget.

Wieselgren havde en Tid været Huslærer i en højadelig Familie; man havde lagt Mærke til ham, og han var kommet i Bekendtskab bl. a. med Statssekretæren Virsén; derved var han nær kommet i Forbindelse med den for Sve-

rige uheldige og lidet smigrende »Skibshandel«. Den svenske Regering havde gennem et stort engelsk Handelshus solgt nogle gamle Orlogsskibe til Sydamerika; men da det kom frem i Lyset, at de skulde afhændes til de spanske Kolonier, som havde rejst Oprør mod Spanien for at frigøre sig fra dettes Herredømme, optrådte de evropæiske Fastlandsmagter, især Rusland, så truende overfor Sverige, at man blev nødt til at lade Handelen gå tilbage. Ellers skulde Wieselgren have været rejst til Sydamerika som Skibspræst og som protestantisk Missionær og Oplysningsforegangsmand i Frihedshelten Simon Bolivars Tjeneste.

Det blev der altså ikke noget af, da hele Skibshandelen gik i Vasken. Wieselgren blev en Tid i Stockholm, hvor han flere Gange havde Lejlighed til at prædike; hans afgjort lutherske Holdning førte ham ind i en Strid, ikke alene med de i Samtiden toneangivende Rationalister, men også med Hernhuterne og Swedenborgianerne. Da han fik Nys om, at der var nogle, der vilde lure på ham for at gribe ham i »irrlære«, oversatte han et Par af Luthers Prædikener og gengav dem med Luthers egne Ord og sluttede med at sige: »Nu tror I vel, det er mine Ord; men det er Ord af den Guds Mand Martin Luther.«

En Aften havde han et kraftigt Sammenstød med Hernhuterne, som angreb al Lovprædiken i det Hele; han følte det rettet mod sig og svarede: »Kristus var selv den største af alle Lovprædikanter. Rationalisterne gør Kristus til et stort Menneske; men I Hernhuter gør ham til en veg og omskindet Person.«

Under Opholdet i Stockholm havde han Lejlighed til at omgås med flere af Tidens kendte litterære Personligheder; han havde selv vundet sig en Plads i Litteraturen ved en Række Digte, han havde udgivet; især var det hans »Min-

nesånger ur Värend«, som havde vundet Anerkendelse ved deres fædrelandske alvorsfulde Stemning og den Kærlighed til Hjemstavnen, som de tolkede.

I Foraaret 1828 vendte han tilbage til Lund som Docent i Litteraturhistorie; han begyndte straks på en stort anlagt Forelæsningsrække over »Sveriges sköna litteratur«; han fik mange Tilhørere; men han vakte Uvilje hos den herskende rationalistiske Klike, fordi han begyndte og sluttede hver Time med Bøn, og fordi han gav Udtryk for sit alvorlige kristne Livssyn ved Bedømmelsen af Litteraturens Værker. Derved kom han nemt til at fælde skarpe Domme over adskillige af de foregående Slægtleds, den gustavianske Periodes, Frembringelser og irriterede derved de gamle og indflydelsesrige Herrer, for hvem den gustavianske Tid stod som Guldalderen i svensk Aandsliv. Han blev angrebet fra flere Sider, man beskyldte ham for at drive »sekterisk Propaganda« og for at holde Vækkelsesmøder i Stedet for videnskabelige Forelæsninger. Der var dog een, der tog ham kraftigt i Forsvar, det var den højtbegavede og frisindede theologiske Docent Thomander. Men Modstanderne gik så vidt, at de indgav en Klage over Wieselgren til Kronprinsen, der var Universitetets Kansler. Herover følte Wieselgren sig så krænket, at han frasagde sig Docenturet, men fortsatte sine Forelæsninger gratis i Biblioteket, hvad han kunde, fordi han foruden at være Docent også var Bibliotekar. Men også i denne Stilling voldte hans Modstandere ham Fortrædelighed; da han ved en Bogauktion i København over Biskop Münters Bibliotek havde indkøbt Bøger for 300 Kroner, nægtede Konsistoriet at betale Beløbet; først efter 2 Aars Forløb og efter meget Vrøvl, endte det med, at Kansleren pålagde Konsistoriet at betale.

Disse Forhold førte til, at Wieselgren søgte bort fra

Lund, og i 1833 blev han Sognepræst i Vesterstad og Østraby 4 á 5 Mil Øst for Lund. Her lå et stort Arbejde og ventede på ham; Forholdene i Sognet var elendige på Grund af den udbredte Drukkenskab, hvormed fulgte både Fattigdom og Råhed. Wieselgren gik straks ind i Kampen mod Drikkeriet; hans Forsøg på at få »de dannede« til at støtte Sagen mislykkedes; så, sagde han, går jeg til Folket, og indenfor dette først til Læserne; det blev da også hos nogle af disse, han først fandt Forståelse for sin Kamp. Han tog sig nu af sine Sognefolks Vel både timeligt og åndeligt, han fik oprettet Skoler, fik udbredt Bibelen til mange Hjem og fik Bønderne til at søge Hoveripligten, som virkede sløvende på dem, afløst med en fast Afgift; mange opnåede det, og det viste sig snart, at der fulgte Virkelyst og økonomisk Fremgang efter; i mange Henseender skete der en stor Forandring til det bedre i Sognene i hans Tid.

Snart gik hans Virksomhed også langt ud over hans Sognegrænser. Der var også andre, der havde fået Øjnene op for Drikkeriets Ødelæggelser. I 1830 havde man holdt Tusindårsfest for Ansgars Komme til Sverige, og da var der fra en enkelt Side slået til Lyd for Oprettelsen af »nykterhetsföreningar«. Det kunde sikkert også tiltrænges. På den Tid var der i hele Sverige 173,124 Brændevinspander i Brug; der brugtes ca. 60 Mill. Kander Brændevin årligt; alle Jordejere tilvirkede Brændevin, det ansås for Landbrugets bedste Bierhverv.

Fra først af førtes Kampen nærmest gennem Forsøg på at overtale Drankerne til at holde op med Drikkeriet og gå ind i Nykterhetsforeningen; men snart så Wieselgren, at det gjaldt om at komme Brænderierne til Livs, og nu vendte han sit Angreb mod disse, og denne Kamp blev bitter; her stod jo nemlig store Pengeinteresser bagved.

Men Nykterhetsforeningerne bredte sig efterhånden over hele Sverige med store Fremskridt i deres Følge for hele det borgerlige og økonomiske Liv. 1846 fandtes der 332 Foreninger med 90,000 Medlemmer. Dette Fremskridt skyldtes for en stor Del Wieselgrens Evne som Agitator; i Begyndelsen af Fyrrerne havde han foretaget en meget vellykket Agitationsrejse gennem Mellem- og Nordsverige, overalt modtaget med Glæde af Læserne og med Forbitrelse af Godsejerne, som havde en vis Forret til Brændevinsbrænding og derigennem en stor Indtægtskilde.

Også fra mange Embedsmænd mødte Wieselgren Modstand og ligefrem Fjendtlighed; mange af dem var forargede over, at han rejste og virkede udenfor sit eget Sogn, og ikke få af hans egne Embedsbrødre holdt på Brændevinen som et nødvendigt og uundværligt Næringsmiddel. Men på de allerhøjeste Steder mødte han Forståelse og Venlighed; Kronprinsen Oskar, fra 1844 Sveriges Konge, havde tidlig fattet Interesse for Sagen og var meget venlig stemt for Wieselgren personligt. Efterhånden fik denne også fremragende Medhjælpere blandt Folk af de højere Stænder; en af disse, Friherre Rappe, foreslog, at man skulde holde Aarsmøder, hvor Medlemmer fra forskellige Egne af Landet kunde komme sammen og styrke hverandre i Troen på deres Sag og forhandle om de bedste Fremgangsmåder; den Slags Møder var på den Tid noget nyt.

Aarsmødet i Jönköping i 1840 blev af særlig Betydning, fordi man fra visse Sider søgte at hindre dets Afholdelse; Mødet var fastsat til 1. og 2. Juli; da Wieselgren ankom til Byen, lå der Bud til ham fra Statssekretæren v. Hartmansdorff, der frarådede at holde Mødet, da Herredsfogden i Jönköping, Hr. Bergenstråhle, ikke kunde være

til Stede. »Jeg troede jeg var i Tyrkiet og ikke i Sverige,« udbrød Wieselgren, da han hørte det. Han forstod strax, da han kendte både Hartmansdorff og Bergenstråhle som Venner af Afholdssagen, at de måtte være under Tryk fra oven, og at det var den gamle Konge, Karl d. 14., der var blevet bange for Trusler fra Godsejernes Side, hvis dette »Uvæsen« fik Lov til at brede sig. Men Wieselgren lod sig ikke skræmme; han lod Mødet afholde, og det blev meget vellykket, en Styrkelse for Bevægelsen. Havde han ladet sig skræmme til at opgive Mødet, vilde dette have været skæbnesvangert for hele Afholdssagens Gang, og Modstanderne vilde have hoveret.

Nu gik det fremad; i det følgende Efterår blev han indbudt af den førnævnte v. Hartmansdorff til at komme til Stockholm for at tale både der og i Upsala og flere Steder i Dalarne.

Ved denne Lejlighed var han i Audiens hos Kronprinsen, som meddelte ham, at han havde afskaffet al Brændevinsuddeling blandt de Tropper, han havde under sin Kommando.

Der knyttedes Forbindelser med tilsvarende Bevægelser i Nabolandene. I Juli 1847 var han som Ombud for Sveriges »Nykterhetssälskap« i København ved et Afholdsmøde, som holdtes i Forbindelse med det store Naturforskermøde, og i November samme Aar var han igen derovre og overværede Dannelsen af »Foreningen mod Brændevinsdrik«. Orla Lehmann var et af de først indmeldte Medlemmer, og Welhaven, som var et virksomt Medlem af »Den norske Afholdsforening« var også kommet til Stede.

Ved Midten af Aarhundredet begyndte Wieselgren at få Støtte fra en ny Side, nogle Læger fattede Interesse for

Sagen; den medicinske Professor Magnus Huss skrev dygtige Småskrifter om Alkoholens Indflydelse på Organismen og påviste Drikkeriets Fare for Sundheden.

Kampen rettedes nu især mod Hjemmebrænderiet; en Lov blev gennemført, hvorefter Hjemmebrænding blev forbudt, og Brændevinstilvirkning blev til en statskontrolleret og højt beskattet Fabriksnæring. Mange Bønder forbitredes herover; deres Brændevinspander blev beslaglagt; men de store Herrer kunde — efter deres Opfattelse — fortsætte.

Wieselgren måtte i 1855 foretage en Rundrejse i Landet for at berolige Sindene og forklare Lovens Mening. Det var tidt et strængt Arbejde; især var Modstanden stærk i Blekinge; der gik det stærkt med »lönbrænning« i Skovene om Natten, og her truede Bønderne med at ville forsvare deres Pander med Kugler og Krudt. Når Wieselgren havde fremstillet Sagen og forklaret Loven, kunde man dog forhandle sig til Rette.

I Sillhöffda, nær ved Smålands Grænse, som ansås for det værste Sted, havde han en bevæget Dag. Da han om Morgenen stod udenfor Døren hos sin Vært, Provst Hoflund, kom en Skare Bønder, hvis Fører hilste på ham og fortalte, at de Dagen før havde været i Tving og hørt hans Forklaring af Loven, og nu havde de om Natten været ude i Skoven og ødelagt deres Brændingsovne og nedbrudt Skorstenene; nu vilde de ikke brænde mere. Det var jo en stor Opmuntring; men den kunde også tiltrænges: for bagefter måtte han i stive otte Timer diskutere med Bønderne i Sillhöffda; mange af dem var meget skrappe imod ham, især Storbonden, Lønbrænderen Truels Andersson i Loppetrop, som ivrigt hævdede, at de ny Love tilsigtede, at Herremanden vilde trykke den svenske Bondestand ned i Fattigdom; tilsidst sejrede dog Wieselgren

også her, og fik Folk til at forstå, hvad Loven gik ud på. Der faldt nu Ro over dette Spørgsmål, og Afholdssagen vandt frem næsten overalt i Landet, ikke mindst blandt Bønderne.

Imidlertid var der foregået store Forandringer i Wieselgrens private Forhold; foruden sit Arbejde for Ædruelighed havde han også på anden Måde arbejdet med stor Nidkærhed i sine Sogne; han havde også haft god Fremgang i sit Arbejde; hans ildfulde Veltalenhed og hans Tales inderlige Troværdighed havde vakt mange til åndeligt Liv, og hans myndige Optræden, når han øvede Kirketugt, som han kunde det efter svensk Lov og Kirkeskik, havde båret Frugt i en rigeligere Kirkegang og i en sømmelig Tone og Optræden ved Kirken, hvor Folk før kunde møde endog stærkt berusede, og hvor der da kunde forefalde både Slagsmål og anden Usømmelighed. Han havde gjort et stort Arbejde for Folkeoplysning ved at få oprettet nye Skoler og få sat bedre Skik på et Par, som fandtes iforvejen, og for kristelig Oplysning ved sine Husforhør, som han drev på med stor Flid.

Husforhøret er en for den svenske Kirke ejendommelig Ting; det består i, at Præsten besøger sine Sognefolk i deres Hjem og overhører dem og vejleder dem i deres Kristendomskundskab; gennem disse Husforhør kunde Præsten komme i nær Forbindelse med sine Menighedsmedlemmer, lære dem at kende og være dem til Hjælp i åndelige Spørgsmål; i en dygtig og nidkær Præsts Hånd kunde de blive til stor Velsignelse. Wieselgren vandt gennem sin livfulde og tidt kvikke Optræden ved Husforhørene især Ungdommens Opmærksomhed og Tillid; og da han efter 14 Aars Virke forlod Vesterstad, var der sket en meget stor Forandring; medens han fra først af var mødt med hård Modstand, der endog gik så vidt, at

han to Gange havde været udsat for Drabsforsøg fra Drankere og Voldsmænd, overfor hvem han havde øvet Kirketugt, så stod han ved sin Afrejse omgivet af alles Højagtelse og manges Hengivenhed.

Når han forlod Vesterstad, var det bl. a. fordi han følte Trang til større åndelig Virksomhed og til bedre økonomiske Kår. Præstegården i Vesterstad var fugtig og usund; Familien var meget hjemsøgt af Sygdom, to Børn døde der; han selv var hårdt plaget af Gigt. I Sommeren 1846 søgte han Helse for sin Svaghed ved Helsingborg Bad; her opholdt sig ved samme Tid og i samme Hensigt hans gamle Velynder Oskar, nu Konge i Sverige; han var glad ved at træffe Wieselgren og tale med ham og indbød ham tidt til en Spadseretur.

I November 1846 døde Biskop Tegnér i Vexiø; Wieselgren søgte Bispestillingen der; Kongen vilde gerne give ham den, men følte sig bundet af et Løfte, hans Fader havde givet Christoffer Heurlin, Wieselgrens ikke særligt elskede Kammerat fra Gymnasie- og Studentertiden, da denne i 1842 blev Kirkeminister. »Jeg vil dog give Wieselgren et Pastorat, som er bedre end Stiftet,« sagde Kongen, og i Begyndelsen af 1847 blev han da udnævnt til Sogne præst i Helsingborg; det gav en Aarsindtægt af 7000 Rdl., medens Bispedømmet i Vexiø gav 6000.

I Helsingborg gennemgik Wieselgren nogenlunde samme Række af Kampe som i Vesterstad; også her var der Drukkenskab at kæmpe imod, og så var der, hvad han kaldte »Kvindeskænderiet«; der fødtes mange Børn udenfor Ægteskabet; Wieselgren påtalte disse Skrøbeligheder skarpt; hans eget Udtryk om dem viser, at han rettede sine Angreb nok så skarpt mod de Mænd, der unddrog sig deres Faderpligt og lod Pigen sidde tilbage med Skam-

men og Byrden, som mod hende, hvad også stemmer med hans helt igennem mandige og ridderlige Tankegang.

Hvad han også her mødte og måtte bekæmpe var Smugleriet, som blev drevet i stor Stil, og hvorved selv store, ansete Handelshuse havde beriget sig. Modstanden udeblev da heller ikke; han blev snart stemplet som »Læser« o: Pietist og som Fanatiker.

Samme Aar som Wieselgren kom til Helsingborg, flyttede også Forfatteren Sturzenbecker dertil fra Stockholm; han var en af Sveriges mest fremragende Journalister; han grundlagde »Øresundsposten«, han blev snart Fører for Modstanden mod Wieselgren, i hvert Fald for så vidt den kom fra Stadens Intelligens. Han stod ganske uforstående overfor Wieselgrens Arbejde både for Afholdssag og for kristelig Vækkelse; for ham var levende Kristendomsforkyndelse det samme som Sektvæsen og Snæversyn, og han havde kun Hån tilovers for denne »Middelaldertåge«, og han drog snart til Felts mod den ny Kyrkoherde. Først mødtes de dog fredeligt på et Område, hvor de havde fælles Interesse; de var nemlig begge ivrige for den på denne Tid fremvoksende Skandinavisme, og begge opmuntrede deres Landsmænd til at støtte Danmark i Krigen mod Slesvig-Holstenerne og Preusserne.

Kort før Jul 1848 udsendte Sturzenbecker i en Artikel sin Krigserklæring mod Wieselgren; han angriber hans hele Virksomhed både i Kirken og i Sognet og kalder hans Kristendomsopfattelse for Metodisme; han er meget vred over, at han »med uhørt Strænghed, for ikke at sige Fanatisme« svinger Tuglens Ris over det arme Helsingborg — i mere end een Henseende sikkert et af Sveriges mest exemplariske Samfund«. Hvad Wieselgren angreb hårdt, var netop den farisæiske Selvtilfredshed, som glim-

ter frem i det anførte Citat. Han svarede Sturzenbecker kraftigt og bestemt, men i hensynsfuld Form; efterhånden blev Forholdet mellem dem venligere; men en Gang imellem måtte Sturzenbecker af Hensyn til en Fløj af sine Abonnenter ud med et Angreb. Efter nogle Aars Forløb solgte han Øresundsposten og rejste bort; som ældre fik han Lyst til at vende tilbage; nogle Venner iværksatte en Subskription for at skaffe ham et Hjem ved Sundet. Wieselgren tegnede sig straks for et Bidrag.

Men Angrebene havde også haft en anden Form; en Dag så sent som i 1853, på et Tidspunkt da Stemningen i det Hele ellers havde vendt sig til Gunst for Wieselgren, blev han Genstand for et voldeligt Overfald af en fordrukken Blikkenslager, ved Navn Lysholm, hvem han havde irettesat for hans Drukkenskab, og fordi han forsømte sine Børn, så de måtte gå og tigge deres Føde hos Naboerne. Lysholm kom ind i Præstens Kontor medførende en Hammer, og under Samtalen, som drejede sig om Lysholms Børn, greb han Præsten i Kraven, væltede ham over på en Sofa og løftede Hammeren over hans Hovede; men en Husar, som opholdt sig i Værelset ved Siden af og ventede på at komme ind, blev opskræmt af Bulderet og sprang ind lige tids nok til at hindre, at der skete en Ulykke.

Det var dog ikke alene Modstand, Wieselgren mødte, når han gik løs på Drikkeri og anden Dårligdom; mange så med Glæde, at dette Arbejde toges op, og støttede ham i det; hans mest indflydelsesrige Hjælper var Generalmajor, Grev v. Essen, øverstkommanderende over de skånske Husarer, en ædel og fintdannet Mand, som så med Sorg og Harme på Drikkeriets ødelæggende Virkning blandt Soldater og Officerer.

Mange Præster havde fra først af været uvilligt stemt mod ham både som Vækkelsesprædikant og som Afholds-

mand; men flere ændrede deres Syn på ham, når de lærte ham rigtigt at kende; og under Helsingborgtiden vandt han sig en Vennekreds blandt Skånes Præster, af hvilke mange tidt kom og nød godt af den store Gæstfrihed, som udfoldedes i Wieselgrens Hjem. Her fik han igen Lejlighed til hyppigt Samvær med sin Ungdomsven Paul Gabriel Ahnfelt, der nu var blevet Præst i Farhult, et Par Mil Nord for Helsingborg.

De to Venner var samstemte i Iveren for åndelig Vækkelse og for Afholdssagen; men medens Wieselgren var ret højkirkelig indstillet, var Ahnfelt yderliggående demokratisk både i kirkelig og almindelig politisk Henseende: han var stærkt påvirket af Grundtvig og ønskede en lignende Frihedslovgivning i den svenske Kirke, som Grundtvig kæmpede for i Danmark. Begge var ivrige Skandinaver og livligt interesserede i dansk Litteratur og Aandsliv. Wieselgren gjorde også fra Helsingborg flere Småture til Kobenhavn. Ved en Lejlighed kom han til at spise Middag sammen med Øhlenschlæger; denne sagde, at han vilde have Suppen først; Wieselgren misforstod ham og troede, han vilde have en »appetitsup«, altså en Snaps Brændevin; han tog derfor fat på at holde en Formaningstale for Øhlenschlæger; Fejltagelsen blev snart opklaret, og man lo ad det. Det lille Træk viser dog en Side af Wieselgrens Fremtræden, som undertiden virkede frastødende på Folk, især på de dannede. Tegnérs Ven Brinkman, som også finder, at han giver sin Taknemlighed og Ærbødighed overfor visse højtstående Personer alt for ydmyge Udtryk, føler sig frastødt af hans Personlighed og besværet af den Måde, hvorpå han fremtræder som »selvbestaltet, ublufærdig Skriftefader«.

I September 1854 døde Biskop Faxe i Lund efter at have beklædt Bispestolen der i 43 Aar. Thomander, der var

Domprovst i Gøteborg, blev hans Efterfølger i Lund, og Wieselgren søgte og fik Stillingen som Domprovst i Gøteborg. Ved Afskeden fra Helsingborg fik han mange Vidnesbyrd om, at man påskønnede hans Virksomhed. Ahnfelt skrev i Anledning af hans Bortrejse fra Helsingborg og dermed fra Skåne, som havde været hans Hjemsted i næsten 40 Aar, et meget smukt og inderligt Digt, som giver et smukt Billede både af hans Virke og hans Hjem.

I Göteborg blev han vel modtaget; her var på Forhånd megen Forståelse for ham; et godt Borgersind, for en stor Del religiøst præget, var til Stede hos mange; adskillige af de rige forstod og erkendte Rigdommens Forpligtelser.

Imidlertid faldt han ikke så godt til hos Stiftets Præster; de fleste af dem regnede sig for Schartauanere, altså Disciple af hans egen kære Lærefader Henrik Schartau; men Wieselgren kunde ikke anerkende dem; de lagde stor Vægt på den rene Lære og var for så vidt i Overensstemmelse med Schartau og også med Wieselgren; men denne savnede Livet og Varmen hos dem.

Han talte frit fra Leveren uden at have Papir med sig på Prædikestolen; det havde han gjort, lige siden han en Gang i sine helt unge Dage var kommet derop og havde glemt sit Papir og derved var blevet nødsaget til at prøve det; han fortsatte så med det og udviklede sig til at blive Sveriges mest veltalende Mand. Men blandt Schartauanerne var det næsten en Trossætning, et Punkt i den rene Lære, at Præsten skulde have sin skrevne Prædiken med på Prædikestolen og læse den op, vel ordnet i Afdelinger og Underafdelinger med hver sin Overskrift og Indholdsangivelse, som altsammen læstes med, ligesom man har kunnet møde det i Vestsveriges Kirker lige op til den Dag i Dag. Også Stiftets Biskop Björck holdt på denne Prædikemåde og henstillede til sin ny Domprovst at af-

holde sig fra at tale frit — uden Papir — på Prædikestolen, hvad denne dog ikke mente at kunne tage Hensyn til. Schartauanerne udgjorde det religiøse Højre; de var tidt skarpe i deres Domme over andre og snæversynte, uden Sans for det almindelige Aandslivs Værdier. Da en syg Kvinde havde sendt Bud efter Wieselgren for at blive taget til Alters i Hjemmet, følte en af hendes schartauanske Naboer sig kaldet til at gå til hende og sige, at hvis hun modtog Nadveren ved Domprovsten, vilde hun gå fortabt.

Det religiøse Venstre udgjordes af de såkaldte nyevangeliske og frireligiøse; de fandt, at Wieselgren prædikede for meget om Loven, og ingen af disse Grupper gik i Kirke til ham. Men i Midten stod en Skare, tildels Thomanders tidligere Kreds, som mødte ham med venlig Forståelse, og den voksede snart, især ved Tilgang fra Ungdommens Rækker.

På sine Vandringer ud i Sognet hørte han af mange, at de ikke gik i Kirke, fordi de ikke »havde Plads«, eller ikke havde Klæder til det, eller fordi de hellere gik ud i den fri Natur; så begyndte han at holde Prædikener fra en Stol eller et Bord på de Steder, hvor Folk mest samledes om Søndagen. Herved vandt han Indgang hos mange Småkårsfolk, som mærkede, at han vilde dem noget godt; i den stærkt voksende, sydvestlige Bydel Masthugget, vaktes derved Ønsket om en egen Kirke; en Kreds af Venner iværksatte en Indsamling, og det lykkedes at få bygget en Kirke, Johanneskirken, som blev indviet d. 8. Juli 1866.

Også i Göteborg var der Grund til at tage Kampen mod Brændevinsdrikkeriet op. Wieselgren iværksatte en Petition til Byens Styrelse om at forbyde Spiritusudskænkning om Søndagen; den fik 8500 Underskrivere, mest Arbejdere; men Byrådet vilde ikke gøre noget ved det. Et

Par Aar senere — i 1864 — fremsatte Hedlund, den højt ansete Redaktør af »Göteborg Handels- och Sjöfartstidning« Forslag om en Undersøgelse af Grundene til den store Fattigdom, som forefandtes. Undersøgelsen kom i Gang og førte til det Resultat, at Brændevinsdrikkeriet var den væsenligste og farligste Aarsag; for at modarbejde det indførte man den Ordning, som går under Navn af »Göteborgsystemet«, og som tilsigter, at ingen kan have økonomisk Interesse i Drikkeriet og at Udskænkningen foregår under offentlig Kontrol.

Afholdssagens Modstandere havde under alt dette dog ikke opgivet deres Sag; på Rigsdagen i 1877 rejste de en voldsom Kamp for at få ophævet Loven af 1855; der stod jo mægtige Pengeinteresser bagved, og Kampen blev hård. I Landsstyrelsen for Afholdsforeningerne sad nu Konsul Oscar Ekman fra Göteborg, han kæmpede med Kraft og for Göteborgsystemet, og Angrebet på Loven af 1855 blev afslået. Sveriges Landbefolkning var nu gennemgående på Afholdsvennernes Side.

Det var en stor Fremgang, der var vundet gennem en udholdende Kamp, og der rådede en lys og sejrssikker Stemning i Afholdsvennernes Kredse i 1860erne. Men der kom i 1870erne et Tilbagefald, som måske skyldtes den stigende Velstand, der satte mange i Stand til at skaffe sig de stærke Drikke, selv om de var blevet dyre. Der bredte sig igen en Brændevinsdunst over Landet til Sorg for Wieselgren, som følte, at han ikke længere havde Kræfter til at stå forrest i Kampen.

Hans Arbejdsdag lakkede nu mod Enden; i 1874 var han meget syg; Lægen havde fuldstændig opgivet ham; men han rettede sig op igen og levede endnu i 3 Aar og kunde trods megen Svaghed fortsætte sin Præstegerning. Han døde d. 10. Oktober 1877.

Wieselgren har haft stor Betydning både for Folk og Kirke i Sverige ved det religiøse Præg han gav Afholdsbevægelsen, samtidig med at han klart fastholdt Skellet mellem Afholdssag og kristelig Vækkelse, som mange ellers blandede sammen. Han holdt på, at det nytter ikke at tale Kristendom til en fuld Mand, bedst at få ham ædru først.

På Wieselgrens Fødested ved Spånhult er nu rejst en 15 Fod høj Granitblok til Minde om ham; ved dens Afsløring en Septemberdag i 1880 talte daværende Landshøvding i Kronobergs Län Gunnar Wennerberg, »Gluntarne«s Digter; et mærkeligt Træf, at den Digter, der både i Ord og Toner har kastet et fortryllende Skær af Lyrik og Komik over den lette Rus, skulde holde Mindetalen over den strænge Afholdsprædikant; men der var jo sket det, at Wennerberg selv var blevet religiøst vakt i noget pietistisk Form og — efter Sigende — angrede, at han havde digtet »Gluntarne«, så han kunde med redeligt Sind prise Wieselgrens Fortjenester.

Litteratur:

Sigfrid Wieselgren: Peter Wieselgren.
P. G. Ahnfelt: Studentminnen.
E. Wrangel: Brinkmann och Tegnér.

EN AALBORGBISP FOR GODT 100 AAR SIDEN

TRÆK I ET TIDSBILLEDE FRA FREDERIK 6.s DAGE

Af Lærer *Gunnar Brier.*

I 1833 blev Præstesønnen Nic. Fogtmann, Dr. theol., udnævnt til Biskop i Aalborg. Vejen til denne Bispestol var for ham gaaet over Herlufsholm, hvor han 1815—21 var Adjunkt, senere Overlærer, med Fagene Religion og Dansk -- over Sorø, hvor han 1822—30 var Lektor ved Akademiet i Religion og Moral, til en Professorpost i Teologi ved Universitetet i København; 1831 blev han Biskop i Ribe, og to Aar efter naaede han saa Aalborg, 45 Aar gammel.

Herlufsholm-Afsnittet kalder han det lykkeligste i sit Liv, men ogsaa i Sorø befandt han sig overmaade vel. Til Akademiet var knyttet en Række betydelige Mænd, som Digterne B. S. Ingemann og C. Hauch og Kritikeren P. Hjort. Med den sidste sluttede han et fast Venskab, der holdt gennem Aarene, styrket ved en fortrolig Brevveksling, hvoraf Fogtmanns Breve mange Aar efter offentliggjordes i P. Hjort: Udvalg af Breve I—II; paa disse Breve bygger nærværende Skildring.

Fogtmann og Hjort var stærke Modsætninger. Fogtmann var stille og tilbageholden, om end en skarp Iagttager og en selvstændig og upartisk Bedømmer af Mennesker og Forhold, bange for at gøre Uret ved at tage

skarpe Standpunkter, rede til at gøre Ret og Skel til alle Sider, »at være retfærdig, det er Sagen«. Hjort var de udprægede Standpunkters Mand, rethaverisk. Som Litteraturkritiker var han skaanselsløs i sin Dom; af den Grund ragede han bl. a. uklar med Baggesen og Oehlenschläger; over den bløde, sværmeriske, i sine første Værker helt overspændte Ingemann svang han ubarmhjertigt Pisken. I sin Vaande udtalte den saarede Digter overfor sine Kritikere sin fulde Tilslutning til en Artikel i et Nummer af »Københavns Skilderi«, hvori en Recensent var sammenlignet med »en Hund, der p....r paa en Violin«; P. Hjort var rasende paa den »bløde« Digter, som han skriver. Fogtmann var ikke blind for Ingemanns Fejl, men han mente, Hjort tog alt for haardt paa ham.... Han foreholdt sin Ven, at han af Hensyn til Ingemanns poetiske Natur og Blødhed — eller Svaghed — burde vise mere Mildhed, ogsaa af Hensyn til det kollegiale Forhold, de stod i til hinanden; Haardhed og Strenghed var overflødig og til megen Skade, Ingemann »gør meget godt, fordi han vil det gode«. Ikke mindst bebrejder Fogtmann den strenge Kritiker, at han havde latterliggjort nogle af Ingemanns Paastande; »denne Fremgangsmaade skulde allermindst bruges mod en Mand af Ingemanns milde Tænkemaade; Jeg vilde hellere i Deres Sted have savnet det Bifald, som slige Indfald altid finder hos latterlystne Læsere ... end have sagt et Ord, der kunde krænke Ingemann.«

Imidlertid skulde den i praktiske Spørgsmaal noget forsagte Fogtmann faa god Støtte hos den meget handlekraftige Hjort i en meget pinlig Sag. En Tjenestepige hos en Gartner i Sorø havde, kort efter at Fogtmann var flyttet til København som Professor, udlagt ham som Barnefader til et Barn, hun ventede — en Beskyldning,

der, hvis den var sand, vilde koste Fogtmann hans gode Navn og Rygte, og Embedet. Akademiets Direktør, H. Estrup, underrettede P. Hjort, for at denne, Fogtmanns gode Ven, kunde gøre sin gamle Kollega bekendt med Sagen, for at han kunde tage sine Forholdsregler, saaledes at han, hvis han var skyldig -- hvad Estrup ikke troede — kunde faa Pigen fjernet, eller faa hende til at udlægge en anden som Barnefader (!). Fogtmann nægtede at foretage sig noget; han havde en ren Samvittighed, men »... jeg er saa vant til at blive miskendt og ilde omtalt, at jeg er aldeles ligegyldig derved«; han mente, det drejede sig om Pengeafpresning. — Ifølge P. Hjort viste det sig snart, at »en vakker ung Svend hos Pigens Husbond erklærede sig som den skyldige, blev straks efter syg og døde af Ærgrelse (!) og Nervefeber«. — Men Fogtmanns Genvordigheder var ikke forbi. Under sit Ophold i Sorø havde han haft et løsere Bekendtskab til en litterært interesseret Familie, som han dog ikke satte større Pris paa; et Par Gange var det hændt, at han, naar han søgte Manden, kun traf Pigen hjemme. I Forening med Fogtmanns »Opvarterske«, Stine Staldkarls, udspredte Fruen nu det Rygte, at Fogtmann aflagde Aftenbesøg hos Pigen! P. Hjort afslørede Sammenhængen. Fogtmann kom ikke i Oprør; »der er intet, jeg afskyer mere end at bære Nag til nogen. Jeg kan godt taale at lide nogen Uret«. Det eneste, der interesserer ham, er at faa at vide, om Stine havde været virksom ved Rygternes Udbredelse; »thi deraf vilde det være afhængigt, om jeg skulde understøtte hende noget i Fremtiden«. Stine havde været ivrig, men Fogtmann sendte i flere Aar P. Hjort 8 Rdl., at fordele i to Termin er til Stine Staldkarls. — Forøvrigt er Fogtmann selv klar over, at hans ensomme Levevis og lange Spadsere-

ture — han var overbevist om, at lange Gaa-Ture var nødvendige for Helbredet — virkede fremmedartet paa det lille Sorø-Samfund.

I 1831 fik han Ribe Bispestol — og uden at have søgt Embedet. »Det var ganske uventet og næsten ubegribeligt eller utroligt, at jeg var blevet udnævnt til Biskop. Dette sagde jeg ogsaa til Kongen, som lo deraf, da slig Erklæring nok sjælden gives ham . . . Det gør mig imidlertid ondt, at jeg skal forlade Universitetet . . . Guds Vilje ske! I Tillid til ham gaar jeg enhver Forandring, enhver Skæbne i Møde med frit og roligt Mod«.

Fogtmann groede dog ikke fast i Ribe. Han savnede den Omgang med aandsbeslægtede, som han var vant til fra Sorø og København — »Folkene her er som bekendt gode Folk, men de er for det meste alle uden videnskabelig Interesse«. Som Ungkarl havde han det heller ikke hyggeligt i den store Bispegaard. Fru P. Hjort faar at vide, at han »hverken paa sine Visitatser eller i Ribe har set noget Fruentimmer, han kunde synes om; derfor bliver alt ved det gamle«. Han har antaget en Enke til Husholderske, Madam Bennedsen, og hun »er for Resten langt fra at være interessant«; at holde Husjomfru vovede han »af flere Aarsager« ikke, »af to Onder vælger man det mindste«; han foretrækker at betale Madam Bennedsen maanedsvis for Kosten, som om »han kunde logere et eller andet Sted i København«.

Dertil kommer noget, som volder ham en hel Del Ubehag. »Jeg har her i Stiftet baade Slægtninge og gamle Bekendte, som for Slægtskabs og Bekendtskabs Skyld fordrer Urimeligheder af mig og ofte fører en uværdig Passiar«. Mere afdæmpet kunde det ikke siges; en Torvekone anbefalede sine Varer ved at fortælle Kunderne, at hun var Svigerske til »æ Bisp«! — Selv om han i det

store og hele i og for sig synes om Ribe, er han dog klar over, at »det ikke er godt eller raadeligt at være Biskop i sit Fødestift og sin Skoleby«.

Da Fogtmann havde været nogen Tid i Ribe, forhørte han sig underhaanden hos P. C. Stemann, Præsidenten for Danske Kancelli, hvorunder de kirkelige Anliggender hørte — han kendte Stemann fra dennes Amtmandstid i Sorø — om der var Mulighed for, at han kunde faa den ledige Bispestol i Aalborg. Stemann mente, det maaske lod sig gøre, og sendte Fogtmann en Redegørelse for Aalborg Bispestols Indtægter; deraf fremgik, at Indtægterne bestod i Tiender alene; dette afskrækkede Fogtmann, men et Par Maaneder efter forelaa Udnævnelsen. »Jeg forlader ikke Ribe uden Savn og Smerte, men jeg rejser til Aalborg med Haab og Mod«, skriver han. Han haabede i det mindre vidtløftige Aalborg Stift at faa lidt mere Tid til litterært Arbejde.

Fogtmann lagde Vejen til Aalborg over Viborg; her saa han for første Gang Domkirken. Fra Rejsen overraskede han P. Hjort med et Brev fra Hobro, »en ganske liden Stad med en Fjord af samme Navn« — Oplysningen maa vel ikke have været overflødig, siden den staar der.

Og saa kunde Fogtmanns Gerning i Aalborg begynde, 1833. Han føler sig ensom i Bispegaarden, som han gjorde det i Ribe. Egentlig har han dog ikke Lyst til at gifte sig, »det er betænkeligt at gøre det, naar man er 45«, men han savner fortroligt Selskab og fortrolig Samtale. Hvis det var muligt, at en vis Dame vilde være ham en saadan Selskabsdame og kaldes Bispinde, saa vovede han maaske Springet, for man kan i hans Stilling ikke godt leve uden en Husfrue, da det er nødvendigt at føre et vist Hus. Men Kravene, han stiller til en saadan Hus-

fruc, er ikke smaa: Hun maa være af Aand og Dannelse, af fast Karakter, have Magt over sig selv og nogen Interesse for ham; hun maa kende Verden og vide at begaa sig deri, uden dog at være hengiven til dens tomme Glæder og Forfængelighed, maa kunne finde sig i at leve i Stilhed og Ensomhed, naar saa skulde være, og forstaa at sysselsætte sig selv, naar han maa arbejde i sit Studerekammer eller er paa Visitatsrejser i Stiftet. — For en saadan »fortrolig huslig Omgang«, som han savner saa meget mere, som Klubliv er ham vederstyggeligt, kunde han godt tænke sig et »Konveniens-Ægteskab« (altsaa pro-forma-Ægteskab), hvis Parterne kunde blive enige. P. Hjort og hans Kone bestyrkede ham i Tanken, vel ud fra den Mening, at det gjaldt for ham om at faa gjort en Begyndelse.

For Aandsaristokraten Fogtmann var der ikke megen tiltrækkende Omgang i Aalborg. Med Byens driftige, praktisk dygtige Borgerskab, der var alt andet end litterært dannet, havde han faa Berøringspunkter. Selskabeligt set var Biskoppen en daarlig Makker. De brave Borgere vilde gerne more sig højt, mens han, der »endnu mindre end før kan taale Nattevaagen og Nattesvir«, ikke gaar ud i Aftenselskab. Engang paa Kongens Fødselsdag er han dog kommet paa Glatis; to Aftener har han været i Byens to Klubber i den Anledning, og paa Kongens Geburtsdag gælder den Regel, at »falder nogen for en Rus, han falder for Kongen og hans Hus«. — »Imidlertid er dette en maadelig Trøst, og jeg vil herefter i alt Fald ved saadanne Lejligheder kun komme i den ene Klub« (!).

I det hele kan Bispen ikke vel forlige sig med Borgernes Livsytringer. »Her i Aalborg er Folk desperat gale efter at illuminere, og saa takker Vedkommende (efter

Brylluppet) i Avisen for Illuminationen. Jeg forlanger ingen Del i denne Tak og illuminerer derfor ikke«. Stiftsfysikus har holdt en større Festlighed i Anledning af sit 25 Aars Embedsjubilæum. »Saadanne Fester behager mig ikke. De tager, ligesom al anden Egoisme stærk Overhaand«. Men Følgerne udebliver da heller ikke. »Købmand Spreckelsen har gjort en Fallit, man siger paa 30000 Rdl., og Boghandler Lundt en Fallit, der skal være paa 10000 Rdl. »Han kunde meget godt have staaet sig... men han vilde føre et stort Hus og være med alle Vegne, hvor der blev drukket Champagne, som vor Stiftamtmand sagde om ham«.

Heller ikke Byens Intelligens, Embedsmændene — derunder Katedralskolens Lærerkorps — synes at have haft nogen særlig Tillokkelse for den tilbageholdne Bisp. Han staar dog paa en meget venskabelig Fod med sin Stiftamtmand, Kammerherre Castenschjold, som han respekterer for Retsind og Dygtighed. Da Castenschjold nogle Aar efter blev Enkemand, blev han imidlertid forflyttet til Odense, noget, der ogsaa var ønskeligt for hans Børns Skyld, »da han ikke vel kan faa sine fire Børn, alle under 12 Aar, opdraget her i Byen« (!). — Overfor Efterfølgeren, Stiftamtmand Krieger, er Fogtmann mere forbeholden: han er meget veltænkende, men noget raa, skønt udvortes poleret. Da han døde, allerede 1838, faar han dog følgende Skudsmaal: han var en duelig og ordentlig Forretningsmand (altsaa til Embedsforretninger), og i Omgang ærlig og oprigtig. »Interessant i højere Forstand var han just ikke, fordi han hverken havde religiøs Sans eller videnskabelig Dannelse. Men der var meget godt ved ham...«

Med Katedralskolens Lærere har han ingen nøjere Forbindelse. Om Rektor Emmanuel Tauber (som Rektor

Kj. Galster sætter saa smukt et Minde i sin Bog: Aalborg Katedralskole 1540—1940) skriver Fogtmann, at han er en brav og en dygtig Mand. Skolen er i meget god Orden og har gode eller duelige Lærere; en Adjunkt Frigast faar en særlig Omtale som noget af et Særsyn: han, som »besidder gode Kundskaber og gode Lærergaver, ejer nemlig en liden Herregaard qvit og frit«.

Det er ikke noget ualmindeligt, at en Præsts varmeste Beundrere er at træffe blandt Overklassens intelligente Damer. Men »her i Aalborg er der Mangel paa virkelig dannede Damer. Naar jeg undtager Generalinden (gift med Generalmajor F. V. Moltke, Chef for 3. jydske Inf.-Reg.), som næsten er en lærd Dame, og som nu rejser herfra og Stiftamtmandens Kone, som er meget vakker, er det slet bevendt med Resten, at sige saa vidt jeg har bemærket«. Den sidste døde allerede nogle Aar efter, og Fogtmann skriver til P. Hjort i Tidens tørre, tilforladelige Stil: »Hun var en sjælden god og from Kone og en kærlig og forstandig Moder, og i det hele meget behagelig og venlig i Samtale og agtværdig i hele sit Væsen. Hun var efter General Züpthens Afrejse herfra den eneste Dame, som man kunde have nogen fortrinlig Interesse for; de allerfleste andre er sære eller udannede eller indbildske eller paa anden Maade besatte. Det er pure Sandhed«. Hvad hjalp det saa, at Byfogdens Kone i Sæby, Madam Heiberg — »forhen Julie Wiehe, aandrig Søster til Skuespillernes Fader« — var saa dannet, at afdøde Sognepræst Kaalund plejede at læse sine Prædikener op for hende, inden han holdt dem[1]).

[1]) Det vilde være galt deraf at slutte, at Fogtmann var nogen særlig Dameven. Et Træk i Tidens Kulturliv var den Rolle, betydelige Kvinder spillede som Inspirationskilde for Digtere, Skønaander og Teologer, samtidig med at de pas-

Men Tilværelsen for en Biskop bestod jo ikke alene i aandrig Omgang — som Aalborg altsaa ikke kunde byde meget af. Det daglige Kontorarbejde, Ordination af Præster, Prædiken ved særlige Lejligheder m. m. lagde Beslag paa Tiden; og dertil kom Visitatserne. Tilsynsgerningen med Kirke og Skole tog Fogtmann meget alvorligt. Bedst finder han Forholdene i Thy; Thyboerne er i sædelig og religiøs Henseende de bedste i Aalborg Stift, Kirkerne er fulde hver Søndag, naar den allertravleste Tid undtages. Vendelboerne er stivsindede og temmelig usædelige; »dog er der Forskel, der er flinke Folk iblandt dem«.

Det er ikke at undres over, at den sobre Bisp har et aabent Øje for, om Præsterne kigger for dybt i Glasset. Paa sin første Rejse traf han blandt Præsterne en gammel akademisk Bekendt, som baade Aften og Morgen lugtede af Brændevin; han fik en indirekte Advarsel og forstod den; det kom nu an paa, om den frugtede; »egentlig beskænket var Manden ikke, men han havde drukket mere Brændevin end tjenligt... endnu er der Haab«. — Meget Haab er der derimod ikke for en anden Præst; »jeg blev bange ved at se ham; thi han ser saaledes ud, at man hvert Øjeblik kan frygte for, at der udbryder en Ildslue af hans Ansigt eller af hans Hals. Det er meget beklageligt, naar en Præst ser saaledes ud, (man giver Biskoppen Ret!). Han er just ikke drikfældig og vel ingensinde beruset; men han drikker langt mere stærk Drik, end han har godt af, og han snakker umaa-

---

sede deres Hus; det gjaldt saaledes Kamma Rahbek, Sophie Ørsted (A. S. Ørsteds Kone og Oehlenschlägers Søster) og Damerne i det Heibergske Hjem (først hans Mor, Fru Gyllembourg, senere hans Kone, Johanne Luise H.). Deltagelse i det offentlige Liv var Kvinder jo afskaaret fra.

delig meget løst og fast, og praler ikke mindre. Han synes at være lykkelig i sin egen Indbildning«. — En tredje Præst, der var omtrent lige saadan, naaede dog at overvinde sin ulyksalige Hang til Drik, et Par Aar før han døde, efterladende Enke og 7 Børn, i den yderste Armod.

Skolevæsenet interesserer ham som gammel Pædagog, særlig det højere Skolevæsen, som han som Biskop dog staar i et løsere Forhold til, men som han i sin Tid havde tjent med Ære. Man kan ikke nægte ham et uhildet Syn paa mangt og meget. Fra Ribe skrev han til P. Hjort: »Vor Tids Studenter er alt for lidet fra Skolen anførte og holdte til Selvflid og Selvstudium. De gaar for meget i Ledebaand. Det var bedre, de læste en 5 Timer daglig paa Skolen og læste Resten for dem selv. Her i Skolen (i Ribe) lærer Disciplene 8 Timer paa Skolen. Det er Galenskab, det er fordærveligt! Det giver dem Ulyst til Studeringer ... Det fører paa Afveje i moralsk Henseende, thi de nødes til at bruge Kneb, til at narre deres Lærer. Naar Disciplene mere henvistes til Selvflid, vilde rigtignok de dovne og sløve ingen Vegne komme; men det var saare godt. Nu drives de dovne og sløve frem med de andre — til ingen Nytte, ja til stor Skade«.

Om Aalborg Katedralskole giver han følgende Besked: »Det er en stor Skole med c. 80 Elever; det er en jævn god eller solid Skole, men den er strengt humanistisk, eller hvad man vil kalde det; thi Sprogene spiller her Hovedrollen. Tysk og Engelsk læres her godt eller bedre end i de fleste andre Skoler i Provinsen. Men der læres kun det befalede, altsaa skrives der ikke i disse Sprog«. (Fogtmann opgiver Udgiften til Skoleuddannelse for en udenbys Elev til 80—90 Rdl. for Kost og Logi + 40 Rdl. i Skolepenge).

Tingene gentager sig: Der er til Aalborg kommet Rygter om, at der ved Akademiet i Sorø har fundet nogle grovere Drengestreger Sted, og Biskoppen skriver: »Efter vor Tids Retning er det i sin Orden, at man giver ikke Disciplene, men Lærerne Skylden«.

Om Folkeskolen, eller som det dengang hed: Almueskolen, udtaler Fogtmann sig ikke i Brevene til sin Ven. Dog ønsker han gerne dennes Læsebog, den danske Børneven, indført ved Stiftets 300 Almueskoler, i hvert Fald i nogle Eksemplarer, Skolekasserne, der skal sørge for Undervisningsmateriel, er jo fattige. Det synes dog, som om Biskoppen er ved at blive lidt betænkelig paa Grund af en Udtalelse af en Provst Ingerslev, som han har sendt Bogen. Provsten finder ganske vist Læsebogen meget tiltalende, men »finder det noget voveligt paa den Maade at bringe Molbohistorier ind i Skolerne, da der vist vil fordres mere Konduite, end der sædvanligvis kan ventes af Seminaristerne til at behandle den Slags Spøg saaledes, at det komiske ikke skal blive for latterligt for Børnene paa det Sted«[1]). Heller ikke vilde Provsten til-

[1]) Ganske naturligt var Biskop Paludan-Müller i Aarhus, under hvis Stift Mols jo hørte, endnu mere betænkelig: »Man kan ikke vente, at hverken Skolelærerne i Almindelighed eller Almuens Børn skal se noget andet eller noget højere end det morsomme eller latterlige i disse Historier, og det forekommer mig heller ikke at være let at udfinde det lærerige eller poetiske i dem, (!) ... de turde lettelig have den Virkning, at Tanken om latterlig Dumhed og Enfoldighed kom rundt om i Landet til at hæfte ved Benævnelsen: en Molbo.« — Nu skal Biskoppen i en nær Fremtid træffe sammen med Provsten for Mols og flere i Nabolaget af Mols boende Gejstlige og med det samme spørge om deres Mening. Efter Mødet skriver han til Forfatteren P. Hjort: Flertallet af de Gejstlige syntes ikke straks at have opfattet Sagen som Biskoppen, men ved nærmere Efertanke var de klar

raade »i Læsebøger at forudsætte det Kopernikanske System som afgjort Vished« (!).

I religiøs Henseende var Fogtmann præget af den inderligere Bibeltro, der nu var ved at fortrænge Rationalismens Fornuftreligion. I Brevene til sin Ven kommer han ofte ind paa teologiske Spørgsmaal, naar de er af fælles Interesse. Hans Redelighed svigtede aldrig. Romantikkens Genidyrkelse gav sig endnu hos mange af Tidens Skønaander Udtryk i Forgudelse af Menneskeslægtens Store. En Kammerherre Moltke i Randers havde skrevet offentligt: »Goethe, Jesus Kristus og Napoleon er tre overordentlige Mænd, med hvem andre ikke kan sammenlignes«; Fogtmann bemærker hertil: »Det var i mine Tanker at sætte Kristus igen mellem to Røvere«. — Paa Mors, »et frugtbart og smukt Land«, traf Biskoppen et Par flinke Præster, men adskillige maadelige; mange havde klaget over, at deres Kald var for ringe, »men det var Præsterne, der var for ringe«. — Med Grundtvig havde han ikke mange Berøringspunkter, men samstemmer dog med ham i det ønskelige i, at Sognebaandet løses mellem Præsten og hans Sognebørn, i hvert Fald i en vis Grad; »mangen Præst kunde have godt af at vide, at hans Sognefolk ikke er bundet anderledes til

---

over, at Historierne helst maatte udgaa i et nyt Oplag af Bogen. Provsten for Mols kunde nu ikke anbefale Bogen til Brug i Skolerne paa Mols, og Biskoppen mente, at det heller ikke gik an at anvende den i de nærmest Mols liggende Herreder. »Desuden« — skriver Biskoppen — »forekommer mig de faa Linjer, der er sat som Indledning til Historierne, og som er helt ironiske, at være umiskendelig henvisende paa de virkelige Molboer, og mere angribende end selve de gamle Historier.« — P. Hjort maatte sande Biskop J. P. Mynsters Ord: »Det er vanskeligt at sige, hvad en Pædagog kan falde paa.«

ham, end at de kan, naar det bliver altfor spændt, søge til en anden Præst, som bedre kan lempe sig«. Hvor utaalelige Forholdene kunde arte sig, vidste han fra Skagen, hvor de to »Kirkeinspektører«, Byfogden og Sognepræsten, ikke kunde taale at se hinanden; det var endt med, at Byfogden havde faaet kongelig Bevilling til, at »han i sin Salighedssag maatte lade sig betjene af den Præst, som han vil og dertil kan formaa«. — Om hans religiøse Frisind vidner ogsaa smukt, at han i 1842 anbefalede, at der gaves de dengang forfulgte Baptister Religionsfrihed; deres større etiske og religiøse Strenghed kunde virke vækkende paa Statskirkens Forhold, mente han.

En for Tidens kongetro Borgere stor Oplevelse, der gentoges ret hyppigt, var Kongebesøgene; for en travl Mand som Bispen kom de paa tværs i Arbejdet. Samtidig med det første, han oplever 1834, hører han, at Kongen har taget en ny Frille. »Det er meget beklageligt og vil ventelig vorde fordærveligt i flere Henseender; dengang den første Frille antoges, kunde vel eet og andet siges til Undskyldning; men nu er det anderledes . . .« Stiftsfysikus i Aalborg siger, at hvis det er sandt, vil det om faa Aar være forbi med Kongen. Fogtmann undrer sig over, at Kongen selv overfor ham berører Sagen ved at tale om »Mangekoneri«, som det under visse Omstændigheder ikke skulde nytte at ivre imod. At Fogtmann har følt sig ilde til Mode, fremgaar af Brevet til P. Hjort: »Jeg svarede intet hertil, uden maaske blot (paa Latin): Omstændighederne forandrer Sagen«. — Det har sikkert pint ham, at han ikke havde Mod til at sige sin ærlige Mening.

Ved et senere Besøg prædikede Bispen for Majestæten; »jeg holdt en aldeles simpel kristelig Prædiken over

Dagens Tekst«; det er nok muligt, mener han, at de skriftkloge har forarget sig derover, men Kongen sagde: »Tak for Deres Prædiken. Det var en god Prædiken«.

Ved Valgene til de raadgivende Stænder 1834 lagdes Grunden til politisk Liv herhjemme, og Interessen var stor hos dem, som den indskrænkede Valglov gav Ret til at vælge Stænderdeputerede, for Jyllands Vedkommende til Stænderforsamlingen i Viborg; Valgretten var udelukkende afhængig af Eje (eller Fæste) af Grundejendom af en vis Størrelse. — Der var mange, der som den konservative Fogtmann mente, at »det gik i Sandhed ikke an« at forene den absolutte Enevælde med en Folkerepræsentation, selv om han har en Følelse af, at Stænderne »enten maa føre til intet eller til noget stort, der enten kan blive godt eller ondt«. Imidlertid: »en fuldkommen Trykkefrihed havde været bedre for Danmark end disse Provinsialstænder«.

Fogtmann er dog klar over, at meget under Enevælden ikke er, som det burde være. Styrets svage Punkt var den Hemmelighedsfuldhed, der omgærdede Statens finansielle Dispositioner. Følgen var, at alle skumlede. Ikke mindst var Udgifterne til Hofholdningen Genstand for Kritik. Ganske vist var alle klar over, at Kongens personlige Vaner var nøjsomme, men den kongelige Familie var ikke saa beskeden. Og man vidste, at der var et stort Hofpersonel, og desuden et Utal af mer eller mindre trængende, der snyltede paa »Kongens Kasse« og levede af Understøttelser og »Gratialer« derfra, ligesom det kom ud, at højtstaaende Embedsmænd underhaanden opnaaede Laan eller Skatteeftergivelse, naar de trængte paa. I Aarene efter Statsbankerotten 1813 havde Kassemangel hos de elendigt lønnede Embedsmænd været saa almindelig, at man talte om »Kassemangel-

epidemi«. Det ødelagte Pengesystem havde sin Del af Skylden for Forholdene, og Regeringen tog meget lemfældigt paa Kassebedrøverne. Omkring 1830 var Pengevæsenet ved at være rettet op, og Embedsmændenes Kaar var igen betryggende; men den gamle Slendrian havde dybe Rødder, og stadig forekom Eksempler paa Kassesvig og anden Uredelighed. — En anden Form for Korruption var, at indflydelsesrige Embedsmænd puffede Bekendte ind i ledigblevne Embeder, uden smaaligt Hensyn til deres Kvalifikationer.

Med Rette forarget underretter Fogtmann oftere sin Ven om graverende Tilfælde, han i Aalborg bliver vidende om. Her er lige død en Embedsmand, en Etatsraad, kort efter at han var afskediget paa Grund af Kassemangel. Han efterlod en ugift, rask, tyveaarig Datter og en halvt vanvittig Søn; ved Underhaandsindflydelse har de nu faaet henholdsvis 120 Rdl. og 200 Rdl. af Kongens Kasse. Bispen udbryder: »En redelig Embedsmands Børn havde næppe faaet en lignende Sum — og en Pastor emeritus har kun 200 Rdl. i Pension.«

Almindelig kendt var det, at Kongens Adjudant og Fortrolige, Generalmajor F. Bülow, for at hjælpe paa sine egne slunkne Finanser brugte den Trafik at vædde med Folk, at de vilde opnaa det Embede, de søgte; han skaffede dem Embedet — og de tabte Væddemaalet. Paa denne Maade er en Vagtmester i Livgarden blevet Overtoldbetjent i Aalborg, for 1000 Rdl. Fogtmann har hørt, at et Sø- og Landkrigskommissær-Embede af samme Væddemaalshelt er blevet solgt for 1000 Rdl. og en Væddeløbshingst! I Forargelsen herover tillader den loyale Bisp sig endog en Vittighed paa Kongens Bekostning: »Jeg frygter, Kongen er for svag; det nye Overskæg gør ham næppe stærkere.« Men det gaar ikke mere.

»En Embedsmand her i Aalborg har købt sit Embede ved at give sin Formand 4000 Rdl. i Afstaaelse, og en vis Mand 3000 Rdl.'s Værdi i Dusør. At gøre sligt i vor Tid er det samme som at stjæle under Galgen eller med Strikken om Halsen.«

Ved Siden af den slappe Moral, der paa dette Omraade gav sig saa grelle Udslag, virker den almindelige Modvilje mod Tidens Fattigforsorg — som ogsaa Fogtmann delte — afstikkende. Det burde dog være saadan, at den, som vilde have Understøttelse, ogsaa maatte være villig til at arbejde, men nu er det saadan, at »enhver doven og æreløs Kæltring kan tiltrodse sig offentlig Understøttelse«. (Naar man erindrer sig Tidens haandfaste Indstilling til de sociale Spørgsmaal, føler man sig ikke overbevist om, at Bispen har Ret.)

Selv om den Aalborg Bisp trøstede sig med, at Afstanden fra Hovedstaden gjorde, at man var langt mere uafhængig og selvstændig, fremgaar det dog tydeligt af Brevene, at han savner Kulturcentret København. Han følger imidlertid godt med, takket være især P. Hjort og Bladet »Københavnsposten«, hvor hans Ven ogsaa skriver, uden at Fogtmann saa lidt som Tidens Konservative sympatiserer med Bladets radikale Tone. »At en Del Drenge og Slyngler af og til skriver i Bladet, kan der ikke være nogen Tvivl om,« men undvære det kan han ikke; det sætter ham i Stand til at følge med i de litterære Opgør, der for den Tids snævre udsøgte Kreds af Dannede erstattede senere Tiders offentlige politiske Debat; den store Masse forholdt sig endnu passiv. Særlig Johan Ludvig Heiberg volder Fogtmann mange Knuder; han kan ikke lide den fine, men fordringsfulde og ensidige Kritikers overlegne, spottende Form, men han kan ikke komme udenom ham; »jeg kender ingen, af hvem jeg

føler mig saa meget og saa ofte baade tiltrukken og frastødt, som Heiberg; i det hele kan jeg dog ikke lide ham«.

Med sin Familie havde Fogtmann ikke megen Berøring. Kun een Gang fortæller han om et Besøg hos sin gamle Mor, der som Præsteenke levede i Sdr. Bork ved Ringkøbing Fjord, og een Gang fik han Besøg af to Brødre fra København; Omtalen af dem lyder ikke paa, at den aandsaristokratiske Biskop har haft nogen særlig Glæde af Besøget, og de næppe heller: »Den ene er temmelig lærd, men en »forlagt eller forsadt« Kontorist, den anden en dygtig og driftig Urtekræmmer og Handelsmand, men aldeles ulærd og udannet. De er, Gud ske Lov, begge ganske skikkelige Folk; den sidste har allerede to Børn i Efterslægtens Realskole; det er dog en Realskole, hvori man sætter sine Børn.«

Imidlertid var der i 1836 sket det afgørende, at Fogtmann havde forlovet sig — med en Datter af en Etatsraad Dons. Han fortæller sin Ven om Pigen: hun er en forstandig og meget dannet Pige, beundret i den Kreds, hvori hun lever — hun er »Gouvernante« paa en nærliggende Proprietærgaard — men beskeden; »jeg tror ikke, jeg kunde have gjort noget glædeligere Valg, og jeg føler mig lykkelig derved«. Proprietæren og hans Kone betragter hende som en Datter; men Ulykken er, at de ogsaa vil betragtes som Svigerforældre; men »det bliver der intet af!« Han er en simpel Landmand eller Studepranger, Konen er en ulidelig og overspændt Dame.

Det forestaaende Giftermaal volder nogle økonomiske Bekymringer; der bliver Udgifter til Bohave, til Enkekasse, Afdragene paa Embedsgælden er ikke smaa — kort sagt: man maa indskrænke sig. — I Marts, da Tidspunktet for Brylluppet nærmer sig, skriver han: »Om

Gud vil, holder jeg Bryllup om 5—6 Uger. Jeg kan ikke ret vænne mig til den Tanke. Det vilde synes mindre fremmed for mig, om jeg skulde være Anfører i et Feltslag.« — Biskop Fogtmann som Feltherre! man kan daarligere tænke sig en Rolle, han egnede sig mindre til!

Fogtmanns Kæreste er paa denne Tid ude for et Uheld. Hun har sendt en Del Dækketøj og Sengelinned, Hovedparten af sin Fædrenearv, med en Sejler; den bliver af Isen skruet ned paa Københavns Red, og selv om en Del af Godset bjærges og kan sættes i brugbar Stand, foraarsager det dog Udgifter. — Man aner lidt Dramatik bag Fogtmanns Ord i Brevet til P. Hjort: »For Resten har min Forlovede selv nogen Del i Ulykken; thi hun havde uden mit Samtykke ladet disse Sager afgaa ved Vintertid. Havde jeg vidst det, skulde det have biet til Foraar ... det hele kunde let have gaaet rent tabt. Min Forlovede, som troede at bringe mig en liden Medgift, har derved bragt mig en ikke liden Udgift.«

Endelig i April 1837 kan Biskoppen meddele »en forunderlig Ting«; han har haft Bryllup i Aarhus og har allerede boet med sin Kone i Bispegaarden i otte Dage, »... jeg er veltilfreds og har godt Haab«. Hun synes at have fundet sig godt til Rette med det stille, rolige Liv i Bispegaarden, som var hans Ideal. Men allerede tre Aar efter havde han den Sorg, at hun døde fra ham, kun 36 Aar gammel.

Den 3. Dec. 1839 døde Frederik d. 6. »Der er Sorg i Danmark over den gamle Konges Død,« skriver Bispen. Og han havde Ret. De Følelser, der greb de allerfleste, fik Udtryk bl. a. i Ingemanns smukke Digt: »Paa sin Ligseng ligger Kong Frederik hvid«. Fogtmann skriver om sin gamle Kollegas Digt: »Ingemanns Sang var meget smuk, men der er dog noget koldt og maaneskinsagtigt

deri, (Fogtmann havde en Evne til at finde rammende Udtryk). Den griber mig ikke som Grundtvigs, (det var Sangen med den pompøse Indledning: »Hvem rejser bort saa sent i Kvæld og med saa stort et Følge«), skønt denne har sine Pletter. Det er vel Enkedronningen, og ikke den regerende Dronning, der har faaet de største Klatter skyllet af?«[1])

Men der er ogsaa Forventning i Danmark, skriver han, i Anledning af den nye Konge; »det er en stor Lykke, at Christian 8. kan tale saaledes, som han kan, og stoppe Munden paa de højtskrigende Demagoger«. Han ønsker, at Kongen vil modstaa alle ubillige og uvise Fordringer, uden at lukke Øret for fornuftige og betimelige Forslag og Raad. — Biskop Fogtmann forstod alligevel ikke, at den gamle Tid uhjælpelig var gaaet i Graven.

I den hører han hjemme, og forsaavidt er det rimeligt, at P. Hjort standser Offentliggørelsen af Dagbogsbrevene med Overgangen til Christian 8.s Regering. — Fogtmann hører ikke til »de store Kanoner«, men Brevene giver et godt Indtryk af, hvorledes en betydelig kristen Personlighed, en selvstændig og kritisk Iagttager, en retskaffen, men alt andet end folkelig Natur bedømte sin Tids Mennesker og Forhold.

Fogtmann døde 1851.

---

[1]) En saadan »Klat«, som Chr. 8.'s Dronning fik skyllet af, var et Vers, der lød: Kong Fredrik den Sjette henslumred i Fred/ og vandred til sine Fædre/ Han gjorde ikke en Kat Fortræd./ Der fødes ej Kongesøn bedre.« — (Men Grundtvig kan nu engang ikke maales med en almindelig Alen).

SOFJA PEROVSKAJA

Af *Anna Koch Schiøler.*

Alexander II's vage liberalisme og svingende politik havde afsløret hans uafvandelige fastholden ved eneherskerens hellige rettigheder. Med sin dominerende reform, livegenskabets ophævelse, havde han kun opnaaet at omdanne bøndernes legale ufrihed til økonomisk slaveri. Det var ikke længer muligt at tro paa, at en fri forfatning var under forberedelse. Urolig over vækst og fanatisme indenfor den liberale revolutionære bevægelse — navnlig efter den russisk-tyrkiske krigs afsløringer af en forfærdende korruption — slog kejseren og hans kamarilla om i sort reaktion.

Aarene 1876—77 var sørgelige aar, ogsaa de revolutionære var mismodige. Propagandaen blandt folket havde kostet dem deres bedste mænd og kvinder. Proces fulgte efter proces. Fængslerne var overfyldte, nye blev bygget. Det raffinerede zaristiske straffemoment — uvirksomhed i forbindelse med det russiske cellesystem, var umenneskeligt. Umenneskelig var ogsaa den ofte aarelange venten paa dom — 193-processen, kaldt saadan efter de anklagedes antal, stod paa i fire aar, da var 75 døde af sygdom, eller de var blevet vanvittige, eller de havde begaaet selvmord.

Da skete det i det nye aars første maaned — den 20. januar 1878 — at et revolverskud fik skuffede og modløse mennesker til at rejse hovederne. Fra det øjeblik gik

det unge idealistiske Rusland ind i oplevelser, der ikke var begrænsede af tidligere erfaringer. Nødvendigheden førte dem — endnu vidste de ikke hvor langt, men de oplevede i fællesskab, og de var besjælede af den russiske karakters særlige egenskab: aldrig vige tilbage for at tage følgerne af en beslutning.

Det er gentaget indtil trivialitet, at den russiske kvinde er manden overlegen i viljestyrke, mere personlighedspræget. Det er muligt, at det var et tilfælde, men det blev en kvinde, der, uden selv at være agitator eller terrorist, indledte den revolutionære terrorisme og i dens start gav den selvfornægtelsens bekræftelse.

Vera Sassulitsch vidste, at det, hun vilde, var livet om at gøre. Hun skød for at hævne.

En af Ruslands haarde mænd, general Trepof, havde overopsyn med fangerne i Peter Poul-fæstningen. Uden aarsag havde han brutalt ladet en politisk fange piske. Sagen blev kendt og vakte i vide krese harme og misbilligelse. Vera Sassulitsch nøjedes ikke med at misbillige. Hun handlede. Kun en veninde kendte hendes plan, de talte ikke om naar og hvor, men veninden forstod vel, hvad der skulde foregaa, da Vera en morgen roligt iførte sig et langt mørkt slag og forlod deres fælles hjem. Hun havde ladet sig indskrive som audienssøgende hos Trepof og fik adgang. Der stod den mægtige mand omgivet af sin stab — Vera skød, saarede men dræbte ikke. Senere huskede hun ikke andet, end at flere mænd væltede hende om paa gulvet og slog desperat løs paa hende, og at hun hele tiden forsøgte at dække sine øjne med hænderne af frygt for, at de skulde blive ramt.

Intellektuelle russere haabede, at nu maatte det blive forstaaet — tingene kunde ikke blive ved at gaa som hid-

Vera Sassulitsch.

til. Regeringen søgte at tillægge attentatet præg af tilfældighed — daarlige elementer havde misbrugt deres indflydelse paa det attenaarige pigebarn. En af dem, der kendte den misbrugte, gav hende en anden karakteristik: »Vera vil gerne skyde en Trepof hver dag eller i det mindste én om ugen, og da det ikke lader sig gøre, græmmer hun sig.«

I hele verdenspressen blev Vera Sassulitsch hyldet som heltinde. I Rusland blev hun grænseløst beundret. Alligevel vil det til alle tider forblive gaadefuldt, at den russiske domstol frikendte hende. Kejseren var vred. Han havde personligt aflagt besøg hos den saarede Trepof. Han gav ordre til, at Vera skulde holdes tilbage i fængslet Men da var hun ude. Hendes venner havde forudset, at der kunde opstaa vanskeligheder — gendarmerne var allerede rykket frem — menneskemasserne kastede sig imod dem, det lykkedes at faa hende op i en vogn, ven-

nerne havde parat; endnu samme dag var hun paa vej til udlandet.

Vera Sassulitsch var begavet, belæst, fuldkommen uprætentiøs. Hun var noget af en drømmer, elskede at strejfe om i naturen, mut mellem fremmede, slagfærdig mellem sine egne. Hun levede resten af sin tid i Schweiz, hvor hun var et aktivt medlem af en socialdemokratisk gruppe, ernærede sig ved journalistik og længtes kvalfuldt efter Rusland.

Med sin spontane handling havde den attenaarige forløst nødvendigheden. Den kvinde, jeg i det følgende vil fortælle om, sluttede sig modstræbende, efter lange pinefulde overvejelser, til terrorbevægelsen. Da det var sket, gjorde hendes fremragende evner til at vurdere og organisere hende til en af dens mest frygtede medlemmer.

Sofja Perovskaja var født 1854 i en af Ruslands fornemme familier. Faren var gouvernør i St. Petersborg, i sit hjem en brutal tyran. Sofja kunde bære over med uret, der blev begaaet mod hende selv, men hun hadede faren, fordi han mishandlede hendes mor, som hun elskede og aldrig tabte forbindelsen med. Minder om frygtelige scener i hjemmet fulgte hende livet igennem som mareridt.

Da hun var femten aar, fik hun fat i litteraturhistorikeren Passarevs skrifter; han regnedes blandt den saakaldte Nihilismes foregangsmænd. Hun læste og spurgte — Passarev gav svar. Hun blev klar over, at hun vilde studere — faren forbød hende det. Sytten aar gammel fulgte hun mange af sine socialt ligestilledes eksempel — hun forlod sit hjem. Af og til besøgte hun moren ad køkkenvejen, og denne stak penge til hende. Hun søgte frisindede lærere og frisindede kammerater. Det blev

ikke saa meget til kundskabstilegnelse som til i fællesskab at sætte sig ind i de idealer, der skabte den atmosfære, hvori denne russiske ungdom aandede og levede.

I vinteren 1872 samledes en intim kres i en hytte i udkanten af St. Petersborg, hvor Krapotkin forklarede socialismens grundsætninger. Af den lille flok dannedes den hemmelige Chiaikovzikres, oprindelig en slags diskussionsklub, der utrolig hurtigt udviklede sig til en vidtspændende organisation. Flere aar efter skrev Krapotkin om den lille flok: »Jeg har aldrig andetsteds truffet en samling af saa moralsk overlegne mænd og kvinder, endnu den dag i dag er jeg stolt af at have tilhørt den.«

Imellem disse uegennyttige, alvorlige, næsten klosteragtigt prægede mennesker tilbragte Sofja Perovskaja tre lærerige ungdomsaar, samtidig blev hun en af kresens indflydelsesrigeste medlemmer.

Hun var smuk, blond, frisk, lattermild, altid paa færde for at hjælpe, hvor hjælp tiltrængtes. Hun tænkte kun lidt paa sit ydre men var nøjeregnende med hensyn til renlighed. En samtidig spørger: »Hvad var det for en titanisk kraft, der var skjult under dette milde ydre?« Og svarer: »En dyb, alsidig begavelse, en brændende karakter men frem for alt en jernvilje.«

Ud til folket!

Perovskaja havde været en af de førende for denne vældige plan. I sommeren 1872 vandrede hun fra landsby til landsby og vakcinerede. Hun lod sig ikke afskrække. Hun elskede bønderne. Hun spiste sammen med dem og sov paa gulvet i deres hytter. Den følgende vinter underviste hun i folkeskolen og tog næste sommer folkeskolelærereksamen; næppe var det gjort, før kresen kaldte hende tilbage til St. Petersborg.

Vera Figner havde i samme tidsrum gjort samme erfa-

ringer som Perovskaja. Hun skriver: »Forstanden bød os at gaa med kammeraterne, men følelserne holdt os tilbage i de fattiges og elendiges verden.« Forstanden sejrede.

Det stod daarligt til mellem Chiaikovzierne, de fleste var at finde i tugthuset eller paa tvangsarbejde. Endnu troede Sofja Perovskaja paa en frigørelse gennem propaganda og oplysning. Hun gik øjeblikkelig ind som arbejder ved en fabrik, uvirksomhed var for hende næsten for en sygdom at regne. Og dog maatte hun ogsaa gennem denne prøvelse.

Den 25. november 1873 blev hun arresteret. Grundlaget viste sig at være for spinkelt til dom, efter et aars fængsling gik hendes far i kaution for hende; hun blev sendt til et familiegods paa Krim, hvor hun tilbragte tre aar under streng bevogtning.

Endelig var det kommet dertil, at der skulde falde dom i 193-processen. Hele Chiaikovzikresen var indviklet, ogsaa Sofja Perovskaja. Hun blev frikendt, men efter gængs russisk retsmetode ikke frigivet, under politiledsagelse førtes hun til internering i en af de nordlige provinser. Da hun og hendes vogtere en nat maatte blive paa en banegaard, og vogterne var faldet i søvn, sneg hun sig ud. Hun løb langs banelinien til den næste station, der afventede hun nattoget til Petersborg. Til fuldkommenhed agerede hun en enfoldig bondepige, der havde troet, at hun skulde tage billet i toget — konduktøren lod hende køre. Næste morgen stod opgaven paa at finde vennerne — hvem af dem var døde — hvem af dem var fængslet eller forvist, det vilde være urimeligt at tænke sig, at de boede, hvor hun sidst havde truffet dem.

I de fem aar, hun havde været borte, var alt forandret.

Sofja Perovskaja.

Paa Chiaikovzikresens ruiner var opstaaet organisationen »Narodnia Volja« — Folkets frihed. Dens program var udelukkende rettet mod tilintetgørelse af selvherskeren og de, der tjente hans vilje.

Terroristerne vidste sig indviede til døden. De afventede den roligt i tillid til, at en rest altid vilde blive tilbage, nye vilde komme til, disciplinen vilde blive genoprettet og kampen begynde paa ny. Vera Sassulitsch havde affyret sin revolver, politiets øverste leder general Mesentzef var dræbt.

Den russiske forfatter Stepniak hørte paa dette tids-

punkt til inderkredsen. Det er ham magtpaaliggende at faa den daværende russiske revolutionære bevægelse bedømt som rent socialistisk. En revolution gennemført af folkets masser var utænkelig, det blev et slags udvalg, der handlede for folket, men dette udvalg drog fordel af, at saa godt som alle samfundsklasser bevidst eller ubevidst var i opposition til regeringen og higede mod lindring for fattigdom, mod pressefrihed, ret til at tale frit, boligens ukrænkelighed, først og sidst mod en fri forfatning. Denne skjulte gærende opposition gjorde det muligt for de udvalgte at skaffe sig de nødvendige pengemidler. Den utrygge tilværelse var dyr, forklædninger, boliger, som ofte maatte forlades, flugt og rejser kostede penge — hurtig løbende heste var en nødvendighed. Mange penge krævede de hemmelige trykkerier, deres omraade strakte sig fra Sortehavet til Hvidehavet. Grupperne var smaa, det var farligt at være mange, paa trykkerierne var de som oftest kun to, end ikke medarbejderne kendte beliggenheden, i enkelte tilfælde end ikke redaktøren. De to sættere var fuldkommen isolerede. Typer, sværte, pensler ordnedes, saa det hele kunde gemmes i løbet af et kvarter. Det revolutionære Røde Kors kostede penge, dets opgave var det over hele Rusland at hjælpe, dog især fængslede og forviste. Men de største summer gik til undermineringer og dynamitsprængninger.

Det var farligt at hjælpe. Lisogub, en anset godsejer, blev henrettet, fordi han stillede sin store formue til raadighed for de revolutionære. Han var en fredelig, liberal mand, men han var kommet dertil, at revolutionen stod for ham som den eneste fortvivlede udvej.

Sofja Perovskaja kunde ikke forsone sig med tanken om at slutte sig til den nye voldsagitation. I fire maane-

der tøvede hun. Da skete det, at en undvegen fange fra det frygtelige Karkoffængsel skrev en hemmelig brochure »De levende begravede«, hvori han skildrede fangernes ufattelige lidelser. Sofja Perovskaja blev ude af sig selv, hun vilde til Karkof og befri — ikke een men alle fanger. Forgæves søgte kammeraterne at holde hende og hendes hjælpere tilbage, men det var ikke skik at tale mange ord om en afgjort sag — aftenen før afrejsen gik de sammensvorne i operaen og hørte »Profeten« af Meyerbeer.

Blandt dem, der fulgte hende, var Andrej Scheljubov, en betroet mand blandt terroristerne. Han og Perovskaja havde lært hinanden at kende straks efter hendes tilbagekomst, det var den eneste mand i hendes liv — hun elskede ham og han hende,

Foretagendet var haabløst. Det lykkedes de sammensvorne at smugle mad og klæder ind i fængslet, men de manglede penge, det vil vel sige til bestikkelse. Fra St. Petersborg fik de meddelelse om nye razziaer og nye domme, blandt de dømte var kejserens tidligere livlæge, han døde i Sibirien af lungetuberkulose.

Sofja Perovskaja var skuffet og modløs. Hun var rolig om dagen men grædt om natten. Sandsynligvis under paavirkning af Scheljubov meldte hun sig til terroristerne. En eksekutivkomité dannedes, hvoraf hun blev medlem.

Det viste sig snart, at hun var skabt for de store beslutninger. Hun kendte den russiske fare, snak mellem venner, i flere maaneder kunde hun være sammen med sin ven og fortrolige, uden at han vidste, hvad hun foretog sig.

Stepniak skriver: »Hendes viljekraft var lige saa mægtig som hendes forstand. Dette skrækkelige arbejde med stadige sammensværgelser under de forhold, der her-

skede i Rusland, dette slid, der som en helvedesild opsluger og fortærer de kraftigste naturer — revolutionens uforsonlige Gud kræver ikke blot sine tilhængeres liv og blod men selve marven i deres knogler og hjerne, deres inderste sjæl, hvis ikke viser han dem haanligt tilbage — dette skrækkelige arbejde, siger jeg, kunde ikke rokke Sofja Perovskajas vilje.«

Da hun havde taget sin beslutning, veg hun ikke for nogen fare og deltog i saa godt som alle de dynamitsammensværgelser, der blev planlagt og gennemført, som oftest med et negativt resultat. Det maa have været frygteligt for hende, da mange vagthavende soldater blev dræbt ved et voldsomt attentat mod Vinterpaladset. Den underste etage blev raseret, men kejseren opholdt sig i anden etage og blev frelst.

En pavse opstod, men det betød ikke, at eksekutivkomitéen havde tabt modet, tværtimod, den forberedte den største dynamitsammensværgelse, der vel nogensinde er foretaget af et hemmeligt selskab. Opgaven gik ud paa sprængning af kejsertoget, naar kejseren efter endt sommerophold fra Krim over Moskva skulde vende tilbage til St. Petersborg .

Ruslands gamle halvasiatiske hovedstad var den gang omgivet af et uopdyrket, vidtstrakt steppeland. Man kunde ikke tale om, at der førte veje ud til smaa, spredte landsbyer, kun her og der hjulspor — græsset voksede højt i gaderne, i regntider vadede beboerne i mudder. Her boede jævne, patriarkalske folk. De levede, som deres forfædre havde levet i et par aarhundreder. De tilhørte gamle, religiøse sekter, var til tider blevet forfulgt og til tider glemt.

I dette steppeland blev en lille, skrøbelig hytte, beliggende ved banelegemet, i sommeren 1879 købt af en ung

mand, der flyttede ind sammen med sin endnu yngre hustru. De hørte ikke til mellem befolkningens egne, men de var venlige og hjælpsomme, man tilgav manden, at han syndede svært ved at ryge tobak og gik med mærkelige støvler. Trods sin ungdom gjorde konen indtryk af at være en flink husmor. Gamle folk hørte vogne køre ud til hytten om natten, men de, der kørte vognene, var vel brødre af samme sekt som de fremmede — aldrig kunde det falde dem ind at tale til politibetjenten om, hvad de hørte og saa — aldrig!

Der var flere i hytten, end de gamle folk anede, og Perovskaja var husmor for dem alle. Gravninger under jernbanedæmningen foregik ved nat og ved dag. I begyndelsen udførtes arbejdet med haandkraft, minegangene løb fulde, mændene stod i det iskolde vand, undertiden maatte de ligge i dynd for at komme videre. Boreredskaberne fik de først paa et sent tidspunkt. Ikke desto mindre blev arbejdet til sin tid beundret af de kejserlige ingeniører.

Faresituationer udeblev ikke, men Perovskaja havde sin egen troskyldige maade at tale tingene til rette paa. Da afgørelsen nærmede sig, blev det hendes opgave i en eventuel faresituation ved et revolverskud at knuse en flaske fyldt med nitroglycerin og derved tilintetgøre værket og dræbe de sammensvorne. Tilsvarende forberedelser blev samtidigt truffet to andre steder paa banelinien; de indviede følte sig overbeviste om, at denne gang skulde deres plan lykkes. Og saa mislykkedes den dog. De var for mange om det — myndighederne havde fattet mistanke, et sted blev tiden for kejsertogets afgang forandret. Næste forsøg — en bro skulde sprænges — slog fejl, bomben sprang ikke. Paa sletten udenfor Moskva var det Perovskaja, der skulde give signal, hun signalise-

rede rettidigt, men det varede for længe med tilkoblingen, da toget var forbi, sprængtes dæmningen.

Det skete i St. Petersborg den 1. Marts 1881.

Alexander II. plejede at køre ud ved totiden. Omgivet af kosakker kørte han i en rasende fart — langs hele ruten var civilklædte detektiver i aktivitet.

Eksekutivkomitéen drev paa det tidspunkt en smørforretning, derfra gjorde de indviede deres iagttagelser.

For dem alle indtraf en rystende begivenhed, da Andrej Scheljubov blev arresteret. Han var ikke direkte engageret i attentatplanen mod kejseren, men han var frygtelig kompromitteret, hverken Sofja Perovskaja eller kammeraterne kunde være i tvivl om, hvilken skæbne, der ventede ham. Fortvivlet men uden klage indtog hun hans førende plads i komitéen.

Som oftest kørte kejseren langs Katarinakanalen. Paa sine rekognosceringsture havde Sofja Perovskaja gjort den iagttagelse, at eskorten mindskede farten, naar den paa et bestemt hjørne drejede ind paa den smukke kanalboulevard.

Det blev paa dette hjørne, at hun den 1. Marts mødte sine sammensvorne — ikke et blik forraadte, at de havde noget med hinanden at gøre. Paa udturen kørte kejseren en anden vej end den sædvanlige, men paa hjemturen kom han langs kanalen. Sofja Perovskaja gav det aftalte tegn, hun vinkede med et lommetørklæde. Den førte bombe splintrede den forreste del af kejserens vogn, dog ikke mere, end at han uskadt kunde staa ud af den. Den næste bombe traf — Alexander II. laa blødende i sneen. Hans følge havde efter bedste evne bragt sig i sikkerhed — en ung, civilklædt mand bøjede sig over den saarede kejser og støttede ham med den ene arm, under den anden holdt han en ubenyttet bombe. Han vidste, hvad

han risikerede, men han hjalp efter evne Ruslands zar — saa uberegnelige var hændelserne i de dage.

De mange mislykkede og nogle vellykkede attentater havde bevirket, at kejseren omsider planlagde at indkalde en raadgivende forsamling af delegerede fra provinserne. Muligvis har det været ham for vanskeligt at overvinde sig til at tage en beslutning — bestandig udsatte han, og saa skete det, at han den 1. marts om morgenen havde givet ordre til, at hans forslag den følgende torsdag skulde forelægges i statsraadet. Stepniak siger herom: »Havde hans bestemmelse været kendt, havde Sofja Perovskaja ikke søndagformiddag staaet ved Katarinakanalen.«

Søndag eftermiddag klokken fire samledes eksekutivkomitéen hos Vera Figner, hvor de udarbejdede det berømte manifest til zar Alexander III. Det blev Sofja Perovskaja, der læste dokumentet op.

Skrækkelige dage fulgte. Fængslinger foretoges enkeltvis og snesevis. En af deltagerne i kejsermordet tog sig selv af dage, før han blev arresteret, andre var fanger, og resten blev jaget.

Sofja Perovskaja, der aldrig havde forsømt, hvad hun ansaa for at være sin pligt, forsømte sin egen redning — hun afslog ethvert forslag om flugt. I seks dage flakkede hun hvileløs om i St. Petersborgs gader, gik fra bekendt til bekendt og lagde haabløse planer om Scheljubovs redning.

Den 10. marts blev hun arresteret. Klokken fire om morgenen førtes hun til Peter Paul-fæstningen, celle 1, afdeling 3.

Fra fængslet skrev hun nedenstaaende brev til sin mor, her gengivet i uddrag:

Min kære, tilbedte mor. — Tanken om dig tynger paa mig og piner mig altid.

Min elskede mor, jeg bønfalder dig om at være rolig og ikke sørge over mig, min skæbne bedrøver mig ikke det mindste, og jeg vil møde den med fuldkommen ro, for jeg har ventet den og vidst, at det før eller senere maatte komme saadan.

Jeg forsikrer dig, kære mor, det er ikke saa sørgeligt. Jeg har levet eftersom min overbevisning indgav mig, og det vilde have været umuligt for mig at handle anderledes. Derfor afventer jeg rolig min skæbne, hvilken den saa bliver.

Ak, min tilbedte mor, det er tanken paa din sorg, som sønderriver mit hjerte, hvad vilde jeg ikke give for at kunne lindre den.

Min kære, kære mor, husk paa, at du endnu har mange børn, mange voksne og mange smaa, som trænger til dig og trænger til din moralske styrke.

Det har altid bedrøvet mit hjerte, at jeg aldrig har været i stand til at hæve mig op til din moralske højde, men naar jeg følte, at jeg vaklede, var det tanken paa dig, der styrkede mig... din dadel var det eneste, der kunde faa mig til at sørge. I tanken kysser jeg dine hænder og beder dig paa mine knæ om ikke at være vred paa mig.

Hils hele familien fra mig.

Og saa har jeg en lille kommission til dig, kære mor. Køb mig nogle ærmer og kraver, de skal være temmelig snævre og ærmerne med knapper, her faar vi ikke lov til at gaa med manchetknapper. Før jeg viser mig i retten, maa jeg gøre min dragt lidt i orden, den er blevet meget slidt her.

Farvel til vi mødes igen, min kære mor. Endnu engang bønfalder jeg dig om ikke at sørge, ikke at være bedrøvet over mig. Min skæbne er slet ikke saa trist, og du maa ikke sørge over den.

Den 22. Marts 1881. *Din egen Sofja.*

Moren var afrejst fra Krim, før brevet naaede hende. I en politiofficers nærværelse fik hun lov til at se datteren. De talte kun lidt, Sofja laa hele tiden paa knæ med sit hoved i morens skød.

Den 26. Marts begyndte rettergangen over mordet paa Alexander II. Salen var fyldt. Paa anklagebænken sad seks personer, blandt dem Andrej Scheljubov og Sofja Perovskaja.

Hun gjorde ikke forsøg paa at forsvare sine egne handlinger, men hun forsvarede en af de anklagede — han havde, sagde hun, ikke taget del i eksekutivkomitéens beslutninger. Og da det kom til beskyldninger for grusomhed og for at de anklagede havde ført et umoralsk liv, talte hun: »Angaaende de faktiske sider af anklagerne vil jeg ikke sige noget. Jeg har tilstaaet alt under forhørene, men jeg tillader mig at imødegaa anklagen mod mig og de andre for umoralitet og for at have vist ringeagt for den offentlige mening. Jeg vil hævde, at de, som kendte til vort liv og de betingelser, under hvilke vi har været tvunget til at leve og handle, aldrig vil beskylde os for umoralitet eller for grusomhed.« Tilsidst bad hun om, at der ikke maatte blive handlet anderledes mod hende end mod kammeraterne, fordi hun var kvinde, men at hun maatte faa samme dom som de.

Forhøret var en formsag. Dødsdommen — hængning — var fældet. Den blev kundgjort den 29. marts og fuldbyrdet den 3. april.

Sofja havde sovet roligt. Hun blev tidligt vækket, fik te og ordre til at iføre sig en lang, sort frakke. I fængselsgaarden holdt to kærrer, paa dem skulde de dømte køres til Semjonofskifælleden. Det blev ikke forundt Scheljubov og Sofja Perovskaja at køre paa samme kærre.

Paa høje stativer sad fangerne bundet til hver sin jernstang. Paa brystet bar de skilte med indskriften: »Kejsermorder«, paa hovedet specielle huer for dødsdømte forbrydere. Omgivet af en stærk, ridende eskorte kørte dødsvognene langsomt gennem St. Petersborgs

gader, hvor befolkningen stimlede sammen for at se paa optoget. Ankommet til fælleden blev de dømte ført hen til hver sin galge og fik et sæklignende futteral, langt nok til at dække hele personen, trukket over hovedet.

Angaaende selve eksekutionen maa det være nok at gengive, hvad en tysk korrespondent skrev til »Köllnische Zeitung«: Jeg har overværet en halv snes henrettelser i Orienten, men jeg har aldrig set en saadan rakkerhaandtering (Schinderei). Et af rebene brast tre gange«

Stepniak skriver: »De døde som helte.«

Alexander III. kom paa tronen. Det hed sig, at han vilde det bedste, men han vilde ikke indrømme sit folk de mest elementære politiske rettigheder. Sangvinske revolutionære haabede, at det omtalte manifest skulde bane vej for forsoning mellem dem og enehersken, de mindre tillidsfulde spurgte: »Hvis det ikke sker, hvad vil der da ske? Revolutionen, især den russiske, er et underligt fanatisk uhyre; thi man kan ikke gætte, hvor den vil standse eller de spring, den endnu vil gøre, hvis den faar lyst dertil.«

Vort slægtled ved en del om, hvad den russiske revolution fik lyst til.

Eksekutivkomitéens aabne brev til kejser Alexander III.

(I uddrag.)

Deres majestæt! — Eksekutivkomitéen forstaar til fuldkommenhed de sjælelige lidelser, De nu gennemgaar. Men den mener ikke, at den af delikatessehensyn bør afholde sig fra følgende erklæring. Der gives noget højere end berettigede menneskelige følelser, nemlig pligten mod vort land. Drevet af denne bydende pligt henvender vi os til Dem uden tøven, da begivenhedernes gang truer

os med skrækkelige omvæltninger og fremtidige blodstrømme og derfor ikke tilsteder opsættelse.

Det blodige sørgespil ved Katarinakanalen var ikke en tilfældig begivenhed og kunde ikke overraske nogen. Efter hvad der er hændet i de sidste ti aar syntes den uundgaaelig, deri ligger dens betydning, det bør til fuldkommenhed forstaaes af den mand, hvem skæbnen har sat i spidsen for staten.

Kun en mand, der er ganske ude af stand til at forstaa folkets liv, kan betegne saadanne begivenheder som forbrydelser, udøvede af en ansvarsløs bande. Til trods for alle de forholdsregler, der blev anvendt for at undertrykke den revolutionære bevægelse, har vi i løbet af ti aar set, at den stadig tog til. Ruslands mest energiske og mest opofrende mennesker traadte ind i dens rækker ... Uskyldige og skyldige blev hængt. Fængslerne og landets fjerne ublide provinser blev overfyldt med dømte, de døde som blodvidner, men bevægelsen tog til. Deres Majestæt, en revolutionær bevægelse afhænger ikke af individer, den er en proces i den sociale organisme ... Regeringen kan hænge og fængsle, det kan lykkes den at ødelægge den væsentlige del af den revolutionære organisation, det vil ikke forandre tingenes orden eller Ruslands trang til sociale reformer ... Hvis regeringens politik ikke forandres, vil de revolutionære organisationer antage endnu stærkere former ... en frygtelig eksplosion, en blodig revolution vil faa hele Rusland til at trække sig sammen som i krampe og til sidst fuldstændiggøre ødelæggelsen af alle hidtidige tilstande.

Deres Majestæt, dette er en sørgelig og frygtelig udsigt. Ja, sørgelig og frygtelig. Vi føler mere end nogen, hvor stor en ulykke det er, at der ved disse blodige kampe gaar saa meget talent og saa megen dygtighed

tabt paa en tid, da de samme kræfter under andre omstændigheder kunde anvendes til frugtbart arbejde for den almindelige velfærd.

Men hvorfor er denne blodige kamp saa sørgelig nødvendig? Af den grund, Deres Majestæt, at der ikke hos os findes en retfærdig regering i dette ords sande betydning... Den kejserlige regering berøvede i sin tid folket den personlige frihed og gjorde det til slave af adelskasten. Nu frembringer den spekulanternes og aagerkarlenes elendige klasse. Den russiske regering har bevirket, at masserne er saa fattige og elendige, at de ikke engang er i stand til at optræde for at hævde fælles interesser, at de ikke er i stand til at sikre sig mod skændig inkvisition i deres eget hjem, kun blodsugende embedsmænd glæder sig ved regeringens og lovenes beskyttelse. Deres Majestæt, De ved godt, at det er ikke alene socialisterne, som bliver forfulgt og deporteret. Hvad er det for en regering — i virkeligheden kun en bande magthavere... Dette er grunden til, at regeringen i Rusland ikke har nogen moralsk indflydelse paa folket. Dette er grunden til, at Rusland frembringer saa mange revolutionære. Dette er grunden til, at en begivenhed som kejserdrabet vækker sympati hos en stor del af folket. Lyt ikke til smigrere. Deres Majestæt — fyrstemord er meget populært i Rusland.

I Landets interesse og for at undgaa de skrækkelige ulykker, der altid ledsager en revolution, henvender Eksekutivkomitéen sig til Deres Majestæt og raader Dem til at overgive den højeste myndighed til folket — give dem andel i regeringen... Vær sikker paa, at saa snart den højeste magt holder op med at være voldsmagt, vil De kunne blive fri for de spioner, som vanærer regeringen og brænde de galger, som demoraliserer folket.

Da vil Eksekutivkomitéen frivilligt opgive sin virksomhed og ofre sig til frugtbart arbejde for civilisationen, kulturen og folkets velfærd ... Vi henvender os til Deres Majestæt, idet vi lader alle fortidens fordomme og al mistillid ude af betragtning. Vi vil glemme, at De er repræsentant for den magt, som har bedraget folket og gjort det saa megen uret. Vi henvender os til Dem som til en medborger og hæderlig mand. Vi haaber, at personlig vrede ikke vil beherske Deres pligt eller Deres ønske om at høre sandheden. Vi har ogsaa grund til at være vrede. De har mistet Deres far. Vi har mistet ikke blot vore fædre, men vore brødre, hustruer og vore bedste venner. Og dog er vi rede til at glemme alt personligt nag, hvis Ruslands velfærd kræver det, og vi venter det samme af Dem ... Tag ikke vore forslag ilde op. Vi stiller dem ganske simpelt, de bør efter vor anskuelse baseres paa to hovedmotiver. For det første almindelig amnesti for alle politiske forbrydere, da de ikke har begaaet nogen forbrydelse men kun gjort deres pligt som borgere. For det andet en sammenkaldelse af repræsentanter for hele folket for at undersøge de bedste former for vort sociale og politiske liv i overensstemmelse med folkets trang og ønsker. Vi anser det for nødvendigt at fremhæve, at retfærdige tilstande kun kan opnaas ved folkets repræsentation, naar valgene er fuldstændig fri. Derfor maa regeringen, indtil de folkelige forsamlinger er sammenkaldt, foreløbig tilstaa os:

Fuldstændig pressefrihed. Fuldstændig talefrihed. Fuldstændig frihed til at afholde offentlige møder. Fuldstændig frihed for valgmanifester ...

Vi erklærer højtideligt overfor landet og overfor hele verden, at vort parti i saa tilfælde vil underkaste sig den

folkevalgte forsamling og ikke vil gøre opposition mod den regering, som den folkevalgte forsamling vil stadfæste.

Og nu maa De træffe en afgørelse, Deres Majestæt! Vi paa vor side kan kun udtrykke haabet om, at Deres dømmekraft og samvittighed vil bringe Dem til at træffe den eneste afgørelse, der har mulighed for at stemme overens med Deres egen værdighed og Deres pligt mod landet.

Eksekutivkomiteen.

Trykt i Narodnia Volia's trykkeri, den 23. marts 1881.

Stepniak skriver: Regeringen svarede med nye henrettelser, med at landsforvise tusinder til Sibirien, med ny undertrykkelse af pressen og alle frisindede tilbøjeligheder.«

Blandt disse første terrorister var der enkelte, der oplevede den frygtede blodige revolution aar 1917. De ansaa den for uundgaaelig, og de vilde have betragtet det som perfid reaktion, om nogen havde sagt dem, at efter 30 aars forløb vilde de systemer, de havde bekæmpet gaa igen i dimensioner langt ud over, hvad de havde oplevet: — Russere, fanger i deres eget land — uden kendskab til den øvrige verden — fordrejelse af sandheden, spioneri, censur, krænkelse af boligfrihed, tvangsarbejde og overfyldte fængsler.

Ingen pressefrihed! Ingen talefrihed! Ingen frihed til afholdelse af offentlige møder! Ingen frihed for valgmanifester!

Det naadeløse diktaturs enevælde.

Litteratur:

Nadja Strasser: Die Russin.
Stepniak: Det underjordiske Rusland.
Ellen Michelsen: Sju kvinnor ur den ryska revolution.

BAG KAPLØBET TIL SYDPOLEN

Af Kaptajn *V. K. Sørensen.*

Den 4. December 1946 afsejlede den amerikanske Admiral Byrd fra Virginia til de antarktiske Farvande med Historiens hidtil største Polarekspedition bestaaende af 12 Krigsfartøjer med en Besætning paa 4000 Mand, hvoraf 400 Soldater. Blandt Skibene var et Hangarfartøj for de vældige Martin-Aeroplaner, Tankskib, Hvaljagere m. v. Ekspeditionen medførte desuden alle mulige Vaaben, Materiel og Udrustning, der skulde afprøves under de særlige Forhold. Hypermoderne Udrustning fra Motorslæder til Næsevarmere. Det hele havde i høj Grad et militært Præg.

Dermed var det Kapløb til Sydpolen, som siden har givet sig Udslag i Ekspeditioner fra syv forskellige Lande og adskillige dramatiske Episoder, indledet. Oprindelig var det antaget, at det var Jagten paa Uran, det gjaldt, men det er dog snarere rent strategiske Interesser, der i første Række knytter sig til de antarktiske Omraader.

Antarktis betyder »det Omraade, der ligger modsat det, der ligger under Arctos's (d. v. s. Bjørnens) Stjernebillede«. Geografisk er det Omraadet Syd for den sydlige Polarkreds. Det er et uhyre Landomraade, større end baade Nordamerika og Mexico tilsammen, der rummer Jordens største Indlandsisomraade. Dets Omfang anslaas til ca. 9 Millioner km², d. v. s. noget mindre end Europa, der er 11 Millioner km². Som Grønland er Sydpolarlandet et Højland, hvor Bjerge her og der rager op gennem Isen. Sydpolen ligger saaledes 2700 Meter over Havets Overflade.

I lange Tider havde Menneskene intet virkeligt Kendskab til, hvorledes Forholdene var langt nede mod Syd. Mærkeligt nok havde man alligevel fra ældgammel Tid tænkt sig, at der var Land omkring Sydpolen, men man tillagde dette ukendte Sydland et ganske fantastisk Omfang, grænsende op til det indiske Ocean og forbindende Afrika og Østasien. Denne Forestilling holdt sig længe, og først lidt efter lidt blev det mystiske Sydland »fordrevet« sydpaa.

Bartholomeo Diaz' og Vasco da Gamas berømte Rejser paaviste imidlertid, at det ikke kunde hænge sammen med Afrika. Senere beviste den kække engelske Sørøver og Opdager Sir Francis Drake, at Ildlandet er en Øgruppe og ikke en Del af Sydlandet. Det var den store Opdagelsesrejsende James Cook, der som den første overskred den sydlige Polarkreds paa sin anden Ekspedition (1772—75) og dermed kunde konstatere, at hvis der i disse Egne laa et Fastland, saa laa det uden for Sofartens Grænser. Drømmen om et rigt og herligt Sydland, som Menneskene i Aarhundreder havde næret var dermed slut, og den første Fase i Sydpolarlandets Opdagelseshistorie forbi.

I de følgende Aar blev nye Ekspeditioner med Mellemrum sendt ud og opdagede stadig Land omkring Sydpolen. Studiet af Jordmagnetismen samlede i nogle Aar i Midten af det 19. Aarhundrede Interessen om Sydpolen, da man 1834 havde fundet den magnetiske Pol i Nord og nu søgte at finde den sydlige. Navnlig var James Clark Ross' Ekspedition, der startede den 12. November 1840 af Betydning. Denne dristige Forsker tilbragte to Sydsomre med Udforskning af det Havomraade, der med Rette er opkaldt efter ham. Han opdagede et mægtigt, højt Kystland, Syd Viktorialand, hvis Østkant han fulgte 6-700 km mod Syd.

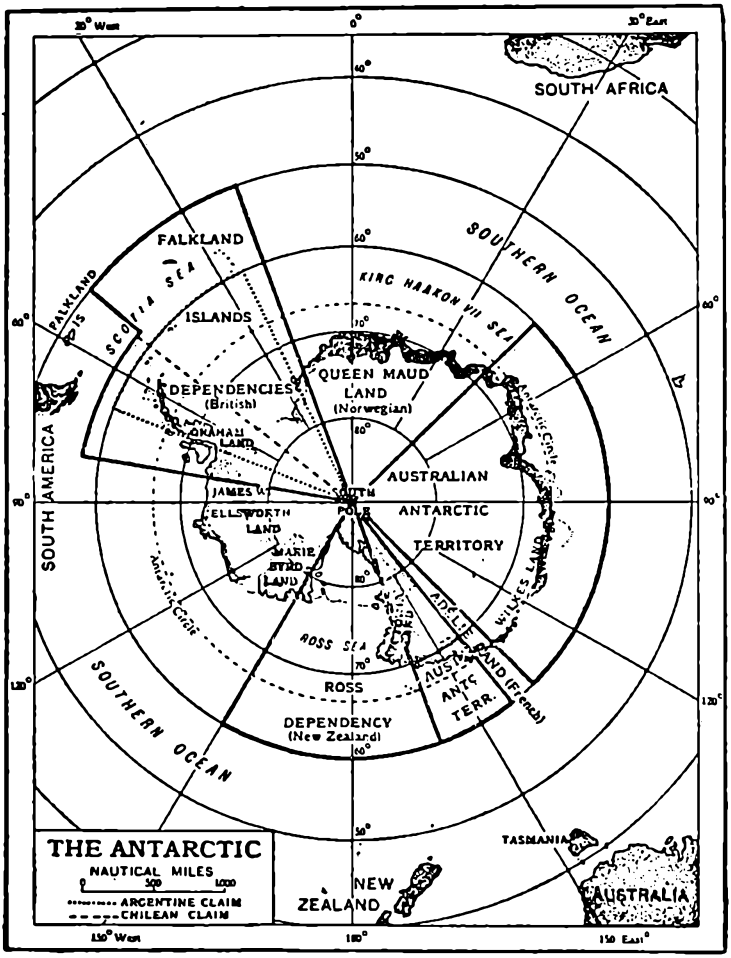

(Efter Kelsing).

Kort udvisende Antarktis politiske Opdeling efter Sektorprincipet.

Den magnetiske Pol i Syd kom han saa nær, at Inklinationen var 89°, men det lykkedes ham ikke at lande. Paa sin videre Fremtrængen mod Syd standsedes han af en vældig, stejl Isvæg, der var fra 40-90 m høj, og som strakte sig Hundreder af Kilometer i vest-ostlig Retning, indtil den omsider bøjede i Nordøst. Det var den berømte Ross-Barrière. Med Ross' Resultater syntes det da nu givet, at der virkelig fandtes et stort antarktisk Fastland, i Virkeligheden en Verdensdel for sig.

Derefter svandt Interessen for de sydpolare Omraader i en Aarrække, indtil Nansens berømte Polarfærd paany skabte Opmærksomhed. Med Anvendelsen af Skiene skabte han noget nyt i Polarteknikken.

Ved det 20. Aarhundredes Begyndelse var Interessen for den antarktiske Forskning vakt paany, og snart skulde det store Fremstød komme. Nu ansaas det ligefrem for en international Opgave at faa Sydpolarlandet videnskabeligt undersøgt. I Efteraaret 1901 afsejlede en engelsk Ekspedition under Scott, en tysk under Drygalski og en svensk under Otto Nordenskiöld. Dertil sluttede sig senere en skotsk under Bruce og en fransk under Charcot. Af disse naaede den engelske langt de største Resultater. England følte sig forpligtet af de store Resultater, Scott havde naaet, og under Ledelse af Ernest Shackleton startedes i 1907 en ny Ekspedition, hvor Shackleton foruden en Del Slædehunde, ti sibiriske Ponnier, ogsaa havde en Motorslæde og en Automobil med. Den sidste gjorde ganske god Nytte. Motorslæden viste sig imidlertid uheldig, og paa den store Slæderejse døde Ponnierne, de kunde ikke udholde Strabadserne. Shackletons Ekspedition naaede under uhyre Anstrengelser 88° 23', hvor de plantede det Silkeflag, som Dronning Alexandra havde skænket Ekspeditionen. Det var en Rekord, der vakte stor Begejstring i England.

Nu blev Verden grebet af Kappelyst. Sydpolen skulde naas. Men kun to formaar dog at gøre sig gældende i dette dramatiske Kapløb: Robert Falcon Scott og Roald Amundsen.

Scott havde jo allerede een Gang udmærket sig i de antarktiske Lande, da han traadte i Spidsen for den Ekspedition, der skulde søge at naa Sydpolen. Ekspeditionen blev i England omfattet med den største Interesse, og der blev intet sparet for at gøre den saa veludrustet som muligt. For første Gang i Polarforskningens Historie havde man en Flyvemaskine med, dog uden at den kom til at spille nogen Rolle. Den 29. November 1910 afsejlede han fra New Zealand, men forinden havde han faaet en uventet Konkurrent, Roald Amundsen.

Den 10. August 1910 havde Roald Amundsen forladt Norge med »Fram« paa en Nordpolsekspedition. Men et Aar i Forvejen havde man faaet Efterretningen om, at Nordpolen var naaet. I al Hemmelighed havde han derfor ændret sin Beslutning. Først da »Fram« skulde til at sejle fra Funchal paa Madeira fik Deltagerne at vide, at Færden i Virkeligheden gik til Sydpolen.

Skønt fuld af Farer gik Færden dog forholdsvis let for Amundsen og hans Folk, og den 14. December 1911 kunde Amundsen og hans Fæller plante det norske Flag paa Sydpolen.

En god Maaneds Tid efter Amundsen naaede ogsaa Scott Sydpolen. I Modsætning til Amundsen havde Scott en overmaade besværlig Tur med daarligt Vejr og vanskeligt Terrain. De havde nogle Hunde med som Reserve, men Ponnier skulde ellers være Hovedtrækkraften, og de bukkede hurtigt under. Ogsaa Hundene døde, og til sidst maatte Mændene selv trække Slæderne.

Det var en frygtelig Skuffelse da de trods alle Anstren-

gelser alligevel naaede Sydpolen den 18. Januar og dér fandt det norske Flag. Udmattede og medtagne som de var, virkede dette uhyre nedtrykkende, at en anden var kommet dem i Forkøbet. Det var derfor i meget nedtrykt Sindsstemning, at de tiltraadte Tilbagerejsen. Isen var daarlig, Vejret elendigt og Marchen frygtelig anstrengende. Een efter een bukkede Mændene under trods heltemodige Anstrengelser og store Ofre. Men heltemodigt gik de i Døden, idet de til det sidste førte deres Dagbøger, indtil Haanden ikke længere kunde holde paa Pennen.

Sir Ernest Shackleton startede i 1914 en ny Ekspedition for at gaa tværs over Antarktis via Polen, men denne og senere Ekspeditioner mislykkedes trods store Ofre og Anstrengelser.

Wilkins og Eielson gennemførte imidlertid en Række dristige Flyvninger, der konstaterede, at Grahamsland ikke er en Halvø paa Antarktis, som tidligere formodet, men en Samling Øer, adskilt ved temmelig snævre Kanaler.

Men særlig bemærkelsesværdig er Richard E. Byrds Ekspedition, der startedes i Slutningen af 1928, udrustet med alle de mest moderne Hjælpemidler, bl. a. flere Flyvemaskiner. Byrd anlagde efter at være kommet i Land i Januar 1929 en Basis »Little America«, hvorfra der blev foretaget en Række Ekspeditioner til Dels pr. Flyvemaskine, og i det hele udrettet et stort videnskabeligt Arbejde. Hovedbedriften var den Flyvning over og omkring Polen, som Byrd sammen med tre andre foretog i det store Monoplan »Floyd Bennett«. Den 29. November 1929 blev Sydpolen naaet, mens Verden gennem Radioen hele Tiden blev underrettet om Flyvemaskinens Position.

Den moderne Polarforsker flyver nu over de Poler, som hans Forgængere møjsommeligt stred sig frem imod med

Ski og Hundeslæde. Fremtiden vil sikkert ogsaa give andre og nye Former for Polekspeditioner, saaledes har man jo forsøgt at naa Nordpolen pr. Undervandsbaad.

Frygten for Mangel paa Kul, Olie og Uranium og Ønsket om strategiske Baser, Vejrstationer og Hvalfangerstøttepunkter har i den seneste Tid drevet en halv Snes Nationer ud i et hidsigt og dramatisk Kapløb om det store, isklædte Sydpol-Fastland. De Interesser, der hidtil har knyttet sig til Antarktis har udelukkende været af økonomisk Art og forbundne med Hvalfangsten. Men til de økonomiske Interesser er i moderne Tid kommet de strategiske. Flyveekspeditioner over Antarktis har vist, at disse Omraader kan afgive Landingspladser for Flyvere. Tre Verdensdeles Sydspidser peger mod Sydpolen: Kap Horn, Kap det Gode Haab og New Zealands Sydspids. Kap Horn ligger nærmest, især fordi der fra Antarktis strækker sig en Ørække — Syd Shetlandsøerne — op mod Kap Horn, hvorved Strædet Syd om Kap Horn, Drake-Strædet, indsnævres til kun 800 km. Mulighederne for Oprettelse af permanente Baser ved Sydpolen, antagelig i Omegnen af Graham-Strædet har derfor Interesse for U.S.A., der i en kommende Krig forudser Panama-Kanalen sat ud af Spillet, f. Eks. med en Atombombe, hvorved Skibsfarten vil blive henvist til Vejen Syd om det amerikanske Kontinent, og en Beskyttelse fra Sydpolsbaserne nødvendig. Stillehavs- og Atlanterhavsflaaden vil i denne Situation ogsaa kunne forenes sønder om Ildlandet eller gennem Magellanstrædet, hvis dette ikke er for farligt at passere for fjendtlige Flyvere. Tillige maa det erindres, at den korteste Vej fra Sydamerika til Australien gaar over Sydpolen.

Grahamsland, Syd Shetlandsøerne og Falklandsøerne er imidlertid engelsk Territorium, og England har under det meste af Krigen haft en videnskabelig Station paa 12

Mand ved Ross-Barrièren. England har iøvrigt ogsaa flere andre Omraader i Antarktis. Men ogsaa andre Lande end England og U.S.A. interesserer sig for de antarktiske Omraader, saaledes Australien, New Zealand, Argentina, Chile, Norge og Frankrig, væsentligst af økonomiske Grunde. Højhedsretten over de Dele af Antarktis, der overhovedet er Højhedsret undergivet, baseres fortrinsvis paa det saakaldte Sektor-Princip. Dette Princip gaar ud paa, at Lande, der grænser op til Polaromraader, drager en Linie fra Polen til Territoriets østligste og vestligste Punkt og kræver Højhedsret i den Trekant, der fremkommer herved.

Videnskabelig Forskning har paavist, at Sydpolsomraadet er overmaade rigt. Admiral Byrd mener, at dette Land indeholder rige Kullejer og Mineraler i store Mængder. Det er sandsynligt, at dette Land engang i Fremtiden vil blive et af de mest betydningsfulde Omraader for hele Verdens videnskabelige Undersøgelser. Sandsynligvis findes der ogsaa Oliekilder. Man har fundet Jern, Guld, Sølv, Bly og Uran. Og faa Steder paa Kloden er Forholdene bedre egnet for Studiet af navnlig de kosmiske Straaler. Allerede nu ofrer amerikansk Videnskab betydelige Beløb paa saadanne Forskninger for at udnytte Solens Energi. Ogsaa Meteorologien er uhyre interesseret i Sydpolen. Fra Vejrmeldestationer i Sydpolsomraadet kan man levere meteorologiske Forudsigelser af meget stor Værdi for Skibs- og Luftfarten paa hele den sydlige Halvkugle, saavel som for Farmerne i Sydafrika og Australien.

Der har i de sidste Aar været drevet en meget stor og tiltagende videnskabelig Aktivitet i Antarktis. Havundersøgelser, Overflyvninger og Ismaalinger, en Del af Virksomheden med tydelig militær Karakter. U.S.A.s Isbrydere har fuldført og kontrolleret Undersøgelser, der blev fore-

taget i 1947, og der gøres nu Forsøg paa at bane Vej rundt om det halve Sydpols-Kontinent.

Amfibieflyvemaskiner og Heliokoptere har været anvendt for at kontrollere og komplettere de geografiske Opdagelser. En australsk Ekspedition har arbejdet paa at finde et egnet Sted for en permanent videnskabelig Basis paa Sydpols-Kontinentet. Otte forskellige videnskabelige Ekspeditioner har paa samme Tid arbejdet i Antarktis og flere er under Forberedelse. Endelig er det rimeligt, at man vil anvende Sydpolsomraadet til Træning af Personel under Polarforhold. Ved hele den omfattende Eksperimenteren og Træning, som en Hær og et Luftvaaben maa igennem for at kunne føre Krig i polare Egne, kan dette Omraade være til god Nytte.

En ejendommelig — men dog ikke farlig — militær Situation udviklede sig i Begyndelsen af 1948 paa de smaa i det væsentlige ubeboede, Syd-Shetlandsøer, der i 1775 blev opdaget af Kaptajn Cook, der tog dem i Besiddelse for England. En chilensk Flaadeafdeling med ingen ringere end selve Præsidenten ombord ankom til Øerne, hvor Præsidenten hilst med tordnende Salut fra landsat Artilleri, erklærede Øerne for chilenske, en argentinsk Eskadre med ikke færre end fem Admiraler om Bord indtraf til Støtte for den diplomatiske Aktion fra de to Landes Side, mens den store engelske Krydser »Nigeria« for fuld Fart sejlede samme Steds hen for at hævde Englands Højhedsret over Øerne.

England har formelt annekteret Syd-Shetlandsøerne baade i 1908 og 1917, og har siden hen sendt Administrationsekspeditioner ud til dem hvert Aar undtagen under den sidste Krig, da man ikke kunde afse Mandskab og Skibe. Mens Englænderne var borte, har Chilenserne og Argentinerne i al Stilhed fjernet de britiske Flag og An-

læg og indrettet egne Baser paa to Øer. De to Lande motiverede deres Krav med to Forhold. For det Første, siger de, proklamerede de spanske »Conquistadorer«, som i Tiden efter Amerikas Opdagelse kom til Sydamerika, deres Suverænitet over »alle Omraader mod Syd«, hvilket efter argentinsk og chilensk Opfattelse er ensbetydende med, at alt Land indtil Sydpolen er »Conquistadorernes« Efterkommeres retmæssige Arv og Eje. At »Conquistadorerne« optraadte paa den spanske Konges Vegne er saa en anden Sag. For det andet gør de to Lande gældende, at Syd-Shetlandsøerne og Grahamsland en Gang i Fortiden har hængt sammen med Sydamerika og derfor stadig geografisk maa regnes for hørende til dette Fastland. Begge Lande har afslaaet et britisk Forslag om at bringe Sagen for den internationale Domstol og lade denne afgøre, hvem de isdækkede Øer retteligt tilkommer.

Samtidig har U.S.A. erklæret, at »De Forenede Staters Regering anerkender ikke noget Lands territoriale Krav paa sydpolare Omraader og forbeholder sig Ret til at bestride saadanne Krav i Fremtiden.«

Og Rusland har ligeledes erklæret, at dette Land forbeholder sig sin Stilling.

Det er en Udvikling, der ikke aabner de lyseste Perspektiver for Fremtiden. Det er aabenlyst, at man kan risikere megen og dramatisk Kamp i disse Egne.

Litteratur:

I. J. Gordon Hayas, Antarktica, London 1928.
Tidsskrift for Udenrigspolitik No. 1, 1948.
Guy Ramsay: Kampen om Sydpolen.

INDHOLD

Der var engang — og en Gang til. Af Redaktionssekretær Knud F. Levison 3

Peter Wieselgren. Af Pastor emer. H. Hansen 13

En Aalborgbisp for godt 100 Aar siden. Af Lærer Gunnar Brier 32

Sofja Perovskaja. Af Anna Koch Schiøler 51

Bag Kapløbet til Sydpolen. Af Kaptajn V. K. Sørensen 71